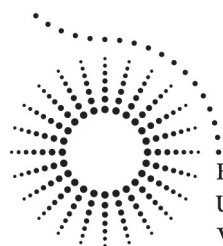

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Bakalářská práce

2010

Dr. Ute Schleiff

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Dr. Ute Schleiff

Slovesný vid v česko-německých a německo-českých slovnících

Verbal aspect in Czech-German and German-Czech Dictionaries

Praha 2010

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 23.7.2010

Anotace

Práce je zaměřena na zpracování slovesného vidu v česko-německých a německo-českých slovnících. Český slovesný vid je kategorie na pomezí mluvnické a sémantiky. Teoretická část shrnuje všeobecné pojetí vidu a možnosti vyjadřování vidového protikladu v němčině, která mluvnickou kategorií vidu nedisponuje. Míra, ve které překladové slovníky zohledňují kategorii vidu, závisí na jejich zaměření na různojazyčné uživatele. Po úvodu do problému překladových slovníků je práce zaměřena na tři vybrané současné česko-německé a německo-české slovníky. Z analýzy jejich obecné informační nabídky ohledně vidu a konkrétního zpracování vidového protikladu ve slovníkových heslech lze vyvodit návrhy na vylepšení informační nabídky. Pro německého uživatele je nezbytné, aby byl informován jak o tvarech vidové dvojice, tak o významovém rozdílu mezi nimi.

Annotation

The present bachelor thesis is focused on dealing with verbal aspect (perfectiveness and imperfectiveness) in contemporary Czech-German and German-Czech dictionaries. This category, which occurs in the Czech language, unlike in German, is on the boundary of grammar and semantics. The theoretical part of this thesis summarizes the general concept of this verbal aspect and the ways of expressing it in German. The extent to which dictionaries deal with this category depends on the target groups of dictionary users. After the introduction to the problem of bilingual dictionaries, three currently used Czech-German and German-Czech dictionaries were chosen for the detail analysis. The present research of verbal aspect as it is tackled in these dictionaries, the Czech verbal perfectiveness and imperfectiveness, and their counterparts in German dictionary entries may lead to the improvement in the usage of correct forms. The German user needs information both on relevant aspectual forms (perfective and imperfective) and on semantic differences between them.

Klíčová slova:

čeština
němčina
slovníky
slovesný vid

Keywords:

Czech
German
dictionaries
verbal aspect

Obsah

Anotace	3
Klíčová slova	3
Obsah	4
Seznam zkratek	5
1. Cíl práce	6
2. Slovesný vid v češtině a jeho vyjadřování v němčině	7
2.1 Slovesný vid v češtině	7
2.2 Český slovesný vid v kontrastivních studiích s němčinou	10
3. Překladové slovníky	15
3.1 Problém překladového slovníku a dvou různojazyčných adresátů	15
3.2 Výběr analyzovaných překladových slovníků	19
3.3 Charakteristika analyzovaných překladových slovníků	20
3.3.1 SIEB	20
3.3.2 LING	21
3.3.3 LAN	23
4. Informační nabídka slovníků ohledně vidu	25
4.1 Informační nabídka u slovesných heslových statí obecně	25
4.1.1 Informační nabídka v německo-českých částech	25
4.1.2 Informační nabídka v česko-německých částech	26
4.2 Informace o vidu v přílohách slovníků	27
5. Analýza slovesných hesel ohledně zpracování vidu	30
5.1 Výběr analyzovaných slovesných hesel	30
5.2.1 treten	30
5.2.2 kopat/kopnout	35
5.3.1 werfen	40
5.3.2 házet/hodit	46
5.4.1 umwerfen	51
5.4.2 porážet/porazit	52
6. Návrhy na vylepšení informační nabídky pro nové slovníky	57
7. Seznam použité literatury	59
7.1. Slovníky	59
7.2 Internetové zdroje	59
7.3 Sekundární literatura	60

Seznam zkratek

- LAN** Langenscheidt Taschenwörterbuch Tschechisch. Tschechisch-Deutsch. Deutsch-Tschechisch. Völlige Neubearbeitung. Herausgegeben von der Langenscheidt-Redaktion. [Bearbeitet von Helgunde Henschel]. Berlin, München: Langenscheidt, 2007
- LING** Lingea velký slovník německo-český a česko-německý. 2. vydání. Brno: Lingea, 2008
- LGDaF** Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das einsprachige Wörterbuch für alle, die Deutsch lernen. Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann (eds.). Berlin, München: Langenscheidt, 2003
- SIEB**
- č-n** Siebenschlein, Hugo a kol.: Velký česko-německý slovník. Voznice: LEDA, 2006
- n-č** Siebenschlein, Hugo a kol.: Velký německo-český slovník. Voznice: LEDA, 2006
- SSČ** Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Zpracoval lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český AV ČR. Vydání 2., opravené a doplněné. Praha: Academia, 2000

1. Cíl práce

Český slovesný vid je kategorie „na samém pomezí mezi mluvnicí a slovníkem“¹. Tento pomezní charakter staví autory slovníků před řadu problémů. Jsou-li členy vidové dvojice, jak předpokládají mluvnice češtiny, různé tvary jednoho lexému, měly by je slovníky zpracovat v jednom heslu. Pak je ale otázkou, pod kterým tvarem se bude takové heslo nacházet. Tvorba vidového protějšku je proces derivační a ne vždy je pro běžného uživatele slovníku průhledné, co je tvar základní a co tvar odvozený. Navíc se vidové dvojice často shodují jen v části svých významů a v jiných významech se liší. Když se z těchto důvodů zpracují ve slovníku vidové tvary jako zvláštní hesla, musí se zase jiným způsobem vyjasnit jejich sounáležitost.

Problémy se násobí v případě překladových slovníků, v nichž je čeština konfrontována s jazykem, který mluvnickou kategorii vidu nezná. Mají se při překladu do cizího jazyka zachytit sémantické rozdíly vyjádřené v češtině videm v ekvivalentech anebo v metajazykovém popisu? Budou se při překladu do češtiny uvádět oba vidové tvary, a jaký návod se dá uživateli, který tvar je vhodné používat?

Tato práce mapuje na příkladech tří současných česko-německých a německo-českých slovníků, jak se tyto otázky prakticky řeší. Vychází přitom z potřeb uživatele s německým mateřským jazykem, s nímž většina slovníků nepočítá, a soustřeďuje se na informace o českém vidovém systému a o konkrétních vidových tvarech, které takový uživatel v překladových slovnících najde, popřípadě marně hledá. Analýza by měla vést v závěru k návrhům na vylepšení pro nové slovníky z hlediska německého uživatele.

---

¹ Kopečný, s.6

2. Slovesný vid v češtině a jeho vyjadřování v němčině

2.1 Slovesný vid v češtině

Vid je jeden z mluvnických významů vyjádřených slovesem. České sloveso může vyjadřovat osobu, číslo, čas, způsob, rod slovesný a vid. Vid je přitom jediná kategorie, která „se nevyjadřuje různými tvary, ale odvozováním (příponami, předponami), nebo je vlastností základního prostého slovesa.“² Tvorba vidového protějšku proto není záležitostí flexe, nýbrž derivace. Z tohoto důvodu by se dalo pochybovat o tom, zda je vid skutečně mluvnická kategorie. Mohli bychom ho považovat za součást čistě lexikálního významu slovesa. Za gramatickou vlastnost slovesa je vid považován proto, že u každého slovesa v jakékoli promluvě můžeme s jistotou určit jeho vidovou hodnotu.³ Slovesný vid se tak podobá kategorii rodu u podstatných jmen. Hodnota těchto kategorií je pevně spjatá s lexikální jednotkou a nelze ji měnit flexí, přitom ale musí bez ohledu na skutečnou povahu denotátu každá lexikální jednotka nabýt určitou hodnotu dané kategorie. Rodovost podstatných jmen je jen u malé skupiny slov (označení osob a zčásti zvířat) motivována skutečností označeného, a má tedy lexikální význam, u většiny podstatných jmen (označení věcí, abstrakta) se jedná o mluvnickou kategorii bez opory v denotátu. Stejně tak je jen u malé části sloves vidová hodnota inherentní součástí označeného děje, u většiny sloves nemůžeme z denotátu usoudit na vidovou hodnotu označujícího slovesa. Na rozdíl od nominálního rodu má ale mluvčí v případě slovesného vidu zpravidla k dispozici dvě lexikální jednotky označující tentýž děj, ale lišící se právě ve vidové hodnotě. Proto mluvčí svou volbou jednoho z vidových protějšků sice nevyjadřuje inherentní vlastnost označeného děje, vyjadřuje ale svůj postoj k danému ději, dává najevo, jak na popsanou skutečnost nahlíží. Proto má vidový rozdíl nejenom gramatickou funkci, ale i význam.

Co znamená vidový rozdíl? Comrie definuje vidy jako různé způsoby nahlížení na vnitřní časové složení situace⁴. Podle něho ukazuje perfektivní vid děj jako jednotný celek bez rozlišení jeho vnitřní struktury, zatímco imperfektivní vid na tuto vnitřní strukturu děje referuje. V češtině je ale za bezpříznakového protějška vidové opozice

² Havránek/Jedlička, s. 102

³ Slovníkový tvar slovesa může být pro oba vidy totožný, v promluvě je ale i u těchto sloves vid jednoznačný.

⁴ „Aspects are different ways of viewing the internal temporal constituency of a situation.“ Comrie, s. 3

považován imperfektivní vid. Příznakovost perfektivního vidu se obvykle pozná v tom, že vyjadřuje ohraničenost děje, dosažení výsledku, uzavřenost nebo završení⁵; naproti tomu imperfektivní vid se k uzavřenosti děje nijak nevyjadřuje.⁶

Zajímavý pokus o přesnější určení významu vidového rozdílu podnikl František Daneš. Centrální skupinou sloves podílejících se na vidové opozici jsou podle Daneše mutace, to jsou slovesa, jež popisují „přechod nějaké entity z nějakého stavu výchozího do stavu závěrového“⁷. Příznačný pro tato slovesa je tedy sémantický rys rezultativnosti, protože závěrový stav má povahu rezultátu děje. Korelativním příznakem ve vidové opozici je pak dosažení tohoto rezultátu, dokonavé sloveso pozitivně vyjadřuje, že závěrový stav byl dosažen, nedokonavé sloveso implikuje jen směřování k tomuto rezultátu a nevyjadřuje, jestli byl nebo nebyl dosažen. Privativnost příznaku dosažení rezultátu demonstruje Daneš komutační zkouškou: věta s kladným nedokonavým slovesem může být doplněna jak kladným, tak záporným dokonavým slovesem⁸. U další skupiny sloves vyjadřuje nedokonavé sloveso více-fázový děj, dokonavé sloveso má ve své sémantice rys jednodobosti, momentánnosti. Tato slovesa nejsou vzájemně substituovatelná. Proto je Daneš nepokládá za vidové dvojice, nýbrž za nepárové realizace způsobu slovesného děje⁹.

Význam ohraničenosti děje vyjádřený perfektivním videm způsobuje jeho neslučitelnost s přítomným časem. Tvary přítomného času perfektivních sloves mají proto význam budoucnosti a v důsledku toho tvoří perfektivní slovesa tvary složeného futura. Tato neúplnost paradigmatu perfektivních sloves je nejdůležitější formální kritérium, které nám dovoluje s jistotou určit vidovou hodnotu každého českého slovesa. Infinitiv dokonavých sloves se nejen nemůže spojit s futurálními tvary slovesa být, rovněž nemůže následovat po fázových slovesech označujících začáteční nebo koncovou hranici děje (*začít, přestat* apod.), protože dokonavé sloveso už samo v sobě vyjadřuje ohraničenost.

Méně spolehlivým kritériem je výskyt sloves v rozkazovacím způsobu. Kladný rozkaz používá obvykle sloveso perfektivní, protože mluvčí si přeje dokončení žádaného děje. Naopak si v případě zákazu nepřeje, aby děj vůbec probíhal, a to

⁵ Mluvnice češtiny, s. 181; Příruční mluvnice, s. 318f

⁶ Nübler, s. 529

⁷ Daneš, s. 88

⁸ Např. Jan to auto včera spravoval, a také ho spravil. Jan to auto včera spravoval, ale nespravil ho. příklad podle Daneš, s. 89

⁹ Daneš, s. 91

vysvětluje, proč záporné věty v rozkazovacím způsobu většinou používají slovesa imperfektivní. Jinak než tvoření složeného futura není však kombinovatelnost s kladným nebo záporným rozkazem výlučná vlastnost daného vidu. S určitým posunem významu se vyskytují slovesa perfektivní v negativních a slovesa imperfektivní v pozitivních rozkazech.

Dále se paradigmata nedokonavých a dokonavých sloves rozcházejí při tvorbě přechodníků. Přechodník přítomný a příslušné slovesné adjektivum je tvořeno jen od nedokonavých sloves, zatímco přechodník minulý se tvoří jen od dokonavých sloves¹⁰. Toto rozdělení vyplývá z logické slučitelnosti významů: přítomný přechodník označuje děj probíhající současně s jiným dějem, proto ho tvoří jen slovesa, která jsou s to vyjadřovat přítomnost. Naproti tomu minulý přechodník označuje děj dokončený před jiným dějem, a implikuje tedy ohraničenost onoho předchozího děje. To vysvětluje, proč se tvoří výhradně od dokonavých sloves, jež takovou ohraničenost vyjadřují.

Uvnitř skupiny nedokonavých sloves se dá rozlišovat ještě zvláštní skupina sloves, která ačkoliv jejich přítomní tvary vyjadřují současnost s okamžikem promluvy, nedokážou vyjadřovat aktuální přítomnost, nemůžeme jimi odpovědět na otázku „Co děláš právě teď?“¹¹ Jsou to iterativa typu *dělat*, *nosit*. Kopečný proto předpokládal vedle dokonavosti a nedokonavosti druhou vidovou opozici aktuálnosti a neaktuálnosti a rozlišoval třetí vid neaktuální násobený. Toto pojetí se ve slavistice neprosadilo, nicméně jsou neaktuální násobená slovesa jasně vymežitelnou skupinou jak z hlediska významu, tak z hlediska formálního.

Vidová hodnota českých sloves není vyjádřena flektivními tvary, ale je u prostých sloves vlastností přímo obsaženou v základu. Supletivní vidová dvojice, v níž protějšky zastupují dvě prostá slovesa, je však v češtině jen jedna (*vzít dok. – brát ned.*)¹². Normálně se tvoří dvojice odvozováním, a to jak od prostých, tak od odvozených sloves.

Předpony s výjimkou tzv. dlouhých předpon (např. *zá-*, *ná-*, *pří-*) vždy tvoří perfektivní slovesa. Většina těchto předpon přitom mění nejenom vid, ale i lexikální význam, nevzniká tedy vidová dvojice. Ta se tvoří teprve následným odvozováním

¹⁰ Mluvnice češtiny, s. 184

¹¹ Tuto otázku použil k zjištění vidové hodnoty už Kopitar (1808). Nübler, s. 528

¹² Ešan, s. 318

imperfektivního slovesa z perfektivního pomocí přípony. Z prostého imperfektivního slovesa *psát* tak např. vznikají perfektivní slovesa *opsat, připsat, dopsat, napsat*. K těmto perfektivním slovesům se pak tvoří imperfektivní vidové protějšky: *opisovat, připisovat, dopisovat*. *Napsat* se považuje za čistě vidový protějšek k základnímu slovesu *psát*, lexikální význam předpony *na-* v tomto případě „vybledl“ do té míry, že jí připisujeme prostě vidovou funkci. V kombinaci s jinými základy si ale předpona *na-* svůj lexikální význam ještě zachovává. Obdobně i jiné předpony, které s určitými slovesnými základy vystupují jako prostě vidové, lexikální význam ještě úplně neztratily a jako prostě vidové se jeví jen ve spojení se slovesy, jež zahrnují též význam jako předpona v samém základu¹³. Tvorba a užívání českých vidových protějšků proto předpokládá vedle znalosti mluvnického významu vidu hlavně znalosti lexikální.

2.2 Český slovesný vid v kontrastivních studiích s němčinou

V češtině je vid obligatorní mluvnickou kategorií, každé sloveso nutně nabývá jedné z dvou vidových hodnot. V němčině není protiklad vyjádřený českým videm systémový, různé lexikální a syntaktické prostředky k jeho vyjadřování jsou vždy fakultativní. Mimo kontext (např. v případě slovníkových ekvivalentů) odpovídá tak české vidové dvojici většinou v němčině jen jedno sloveso, které je ze sémantického hlediska hyponymem obou českých tvarů. Ohledně vidu je české sloveso ve srovnání s německým vždy příznakové, a to i „bezpříznakový“ nedokonavý tvar, protože stojí v opozici k dokonavému tvaru, zatímco německé sloveso žádnou vidovou opozici nereflektuje. Význam českého slovesa je tak vždy o vidový příznak specifitější než význam německého slovesa. Konfrontační studie češtiny s němčinou k otázce vidu proto pátrají hlavně po tom, kde se významy zakódované českým videm v německém jazykovém systému „skrývají“.

Jaromír Hník dospěl ve své studii na základě překladů literárních textů k závěru, že vidový rozdíl může být v němčině signalizován „souhrou několika (slovotvorných, morfologických, lexikálně kontextových a syntakticko-kontextových) prostředků“ nebo „vyplývá z větného a nadvětného kontextu (a z konsituace)“. Existuje ovšem i

---

¹³ Mluvnice češtiny, s.182n; Někteří badatelé (např. Isačenko) existenci prostě vidových předpon popírají, podle nich se pravé vidové dvojice tvoří výhradně od perfektivních sloves příponami, dvojice jako *psát – napsat*, které v promluvě fungují stejně, považují za nepravé vidové dvojice.

třetí případ, že „rozdíl není signalizován a nelze jej vyrozumět ani z kontextu, ani z konsituace“.¹⁴ Množství německých prostředků a podmínka jejich souhry k vyjadřování vidového významu, k tomu jejich fakultativnost naznačuje velikost obtíží, před kterými stojí lexikograf, chce-li vidový rozdíl zachytit v německé ekvivalenci.

Většina kontrastivních studií však nevolí jako východisko realizace jazykového systému v textech, ale srovnává přímo možnosti třídění německých sloves s vidovým protikladem v češtině. Průběh děje nezachycuje jen slovesný vid, nýbrž i tzv. Aktionsart (způsob slovesného děje), která existuje v obou jazycích. Ohraničení tohoto jevu není však jasně vymezeno.¹⁵ Na poměr mezi videm a způsobem slovesného děje v češtině existují protikladné názory. Isačenko vidí ve způsobu slovesného děje podkategorii vidu a zastává proto názor, že slovesa s určitým způsobem slovesného děje nemají vidový protějšek, jsou nepárová.¹⁶ Naopak Kopečný tvrdí, že „všechny fáze slovesného děje ... je možno vyjádřit obojím videm“¹⁷.

V němčině můžeme rozlišovat Aktionsart v širším a v užším smyslu. V širším smyslu jde o protiklad mezi terminativními a neterminativními ději¹⁸. Děj je terminativní, když spěje k určitému bodu nebo předělu. Protiklad je systémový v tom smyslu, že zasahuje všechna německá slovesa a že prokazuje (v kombinaci s tranzitivností/intranzitivností a často v závislosti na obsazení valence) formální reflex v paradigmatu (možnost tvorby stavového pasíva a užití participia II v přívlastku)¹⁹. Terminativní slovesa však netvoří dvojice s neterminativními. Opozici terminativních a neterminativních sloves nelze ztotožnit s českou opozicí dokonavých a nedokonavých sloves. Nicméně určité korelace mezi nimi existují, tak např. Plusquamperfekt²⁰ terminativních sloves je do češtiny přeložen vždy dokonavými slovesy.

V užším smyslu se v němčině označují jako Aktionsartverben taková slovesa, která vyjadřují určitou fázi nebo intenzitu děje. Klasifikace a ohraničení těchto skupin sloves nejsou stabilizovány, mluvnice němčiny se liší jak v terminologii, tak v počtu a rozsahu vymezených způsobů slovesného děje. Základní skupiny tvoří

---

¹⁴ Hník, s. 127

¹⁵ Uhrová/Uher, s. 45

¹⁶ Isačenko, s. 13

¹⁷ Kopečný, s. 24

¹⁸ Také se užívá označení perfektivní a imperfektivní (např. Helbig/Buscha), kterému se vyhýbáme, aby nedošlo k záměně s vidovým protikladem, nebo konkluzivní a nekonkluzivní (Krámský).

¹⁹ Formální kritéria určení terminativnosti a úskalí těchto testů diskutuje podrobně Hník, s. 121-125

²⁰ Pro německé mluvnické kategorie užívám německé označení, aby nedošlo k záměně s českými kategoriemi nebo s obecnými jazykovými koncepty.

slovesa, která označují začátek děje (ingresiva, inchoativa), konec děje (egresiva), nebo dosažení výsledného stavu (rezultativa), méně jasně se vymezují skupiny kauzativních/faktivních, momentálních, iterativních/frekventativních, diminutivních nebo augmentativních sloves. Ve všech případech se určí Aktionsart na základě lexikálního významu slovesa, slovtvorné prostředky nejsou nutným ani dostačujícím kritériem pro vymezení způsobu slovesného děje, i když projevují určitou sounáležitost s jednotlivými skupinami (např. přehláska je typická pro tvorbu kauzativ, přípona *-eln* pro diminutiva). Kontrastivní studie s češtinou si všimají hlavně produktivního prostředku prefixace, kterým se mohou tvořit slovesa vyjadřující určitou fázi děje. Tyto způsoby slovesného děje (ingresivní, egresivní, rezultativní, momentální) patří do oblasti perfektivity, a je proto nasnadě vidět zde paralelu k perfektivujícím prefixům v češtině. Skutečně si Němci osvojí systém českého slovesného vidu cestou přes zdokonavující předpony²¹. Praktická užitečnost této paralely nemění nic na její omezené platnosti: kontrastivní studie upozorňují na to, že (1) neexistuje korelace mezi bezpředponovými a předponovými slovesy v němčině a vidovou opozicí v češtině²², že (2) tatáž předpona může v němčině v jednom případě změnit způsob slovesného děje, v druhém ho ponechat stejným a to i „imperfektivním“²³, jinak než české prefixy, které vždy perfektivují, a že (3) německým slovesům s ingresivním, egresivním, momentálním a rezultativním způsobem slovesného děje odpovídají v češtině vidové dvojice²⁴, sekundární imperfektiva se nedají z perspektivy německého způsobu slovesného děje vysvětlit.

I když je způsob slovesného děje považován za sémantický rys slovesa, není v lexikografii propracován, slovníky ho neuvádí. Mluvnice se omezují na malý počet stále opakováných příkladů. Pro valnou část slovní zásoby je tedy ponecháno na uvážení každého uživatele a na jeho jazykovém povědomí, jakou aktionsartovou hodnotu slovesu připisuje. Přitom poskytuje způsob slovesného děje nejvíc styčných bodů mezi německým a českým slovesným systémem.

Schmiedtová hledá souvislost mezi videm v češtině a mluvnickým časem v němčině. Částečně k tomu svádí tradiční pojmenování německých minulých časů

²¹ Schmiedtová, s. 214n

²² Hník, s. 129-132

²³ Např. *ver-* změni způsob slovesného děje v *schreiben* – *verschreiben*, ale *sterben* – *versterben* jsou obě rezultativní, *bleiben* – *verbleiben* obě durativní, příklad podle Hník, s. 126

²⁴ Uhrová/Uher, s. 58

Imperfekt (dnes obvykle Präteritum) a Perfekt. V současné němčině tvoří tyto dva minulé časy však pouze stylistické a geografické varianty vyjadřující tentýž význam²⁵, proto musí Schmiedtová postulovat „ideální“ němčinu²⁶, ve které významový rozdíl mezi těmito časy ještě existuje, aby ho pak mohla identifikovat jako rozdíl vidový. Empirický průzkum Jaromíra Hníka ovšem takovou teorii vyvrátil. Na literárních překladech ověřil, kolikrát bylo německé Präteritum, resp. Perfekt přeloženo do češtiny dokonavým nebo nedokonavým slovesem. Překlady Präterita se naprosto rovnoměrně rozdělily na dokonavý a nedokonavý vid, u Perfekta zjistil lehkou převahu dokonavých sloves v překladech (ned. 38 %, dok. 62 %)²⁷, která však neopravňuje k tvrzení, že německé Perfekt vyjadřuje tentýž význam jako česká dokonavá slovesa v minulém čase.

Nicméně Hník a Povejšil prokázali, že korelace mezi německými časy a českým videm existuje, ale jen u periférních časů Futur II (resp. Perfekt ve funkci Futur II)²⁸ a Plusquamperfekt, kde je omezena na terminativní slovesa²⁹. Plusquamperfekt a Futur II vyjadřují děj, který proběhl nebo proběhne před jiným dějem, tento význam implikuje uzavřenost děje a odpovídá proto českému dokonavému vidu.

Hledání jazykových prostředků odpovídajících v němčině českému slovesnému vidu se nesmí omezovat na slovesný systém. V poslední době se upozorňuje na souvislosti mezi funkcemi členu v němčině a vidu ve slovanských jazycích. Stejně jako určitý člen má i dokonavý vid funkci determinační, proto se v bulharštině, která disponuje jak členy tak vidy, nedokonavý vid s určitým členem dobře nesnese³⁰. I v češtině ovlivňuje vid slovesa interpretaci syntakticky závislých jmen, jak na příkladech ukazuje Nekula: *Nasekal dřevo. (Er hat das Holz gespalten.)* proti *Sekal dřevo. (Er hat Holz gespalten.)*³¹ Objev této souvislosti je příliš mladý na to, aby se už promítl do slovníků, avšak jinak než další textové funkce členu a vidu (podílí se

---

²⁵ Präteritum je dnes omezeno na psanou podobu němčiny a literární vypravování (pohádky). V celé jižní části německého jazykového území zmizelo Präteritum úplně z jazykového úzu a jeho ústup rychle pokračuje i na severu (za to vznikají dva nové minulé časy, tzv. Perfekt II a Plusquamperfekt II, dosud nepřijaté do normy).

²⁶ Schmiedtová, s. 199

²⁷ Hník, s. 157

²⁸ Povejšil 1976, s. 98n

²⁹ Hník, 135-137

³⁰ Nekula, s. 214

³¹ Nekula, s. 216

na koherenci textu a členění výpovědi na téma a réma) by se dala tato determinální funkce na úrovni jedné věty ve slovníkové exemplifikaci zachytit.

3. Překladové slovníky

3.1 Problém překladového slovníku a dvou různojazyčných adresátů

Dvoujazyčné slovníky jsou neodmyslitelnými pomocníky při učení se a užívání cizích jazyků. Přitom mají lidé, kteří se zabývají daným cizím jazykem na profesionální úrovni (učitelé a překladatelé), často odmítavý postoj k dvoujazyčným slovníkům. Informace obsažené ve slovníku podle nich spíš matou uživatele, než aby mu pomáhaly. Průzkumy přesto ukazují, že i ti, kdo pohrdají dvoujazyčnými slovníky, po nich v praxi nezřídka sáhnou.³²

Jeden z důvodů rozšířené nespokojenosti se slovníky je skutečnost, že naprostá většina slovníků je smíšeného typu, tzn. že se snaží splnit požadavky různorodých uživatelů, což nutně vede ke kompromisním řešením, jež nikoho plně neuspokojí. Uživatel sáhne po slovníku s určitým dotazem a doufá, že s pomocí slovníku dojde k řešení. Autor slovníku musí tedy jednak předpovídat co nejvíc z možných dotazů, se kterými se uživatelé na slovník obrátí, jednak formulovat poskytnuté informace tak, aby spolu s předchozími znalostmi pomohly uživateli úspěšně vyřešit jeho jazykový problém. Jak předpokládané dotazy, tak nutná forma podané informace závisí na jasně vymezeném okruhu uživatelů.

Při každém užívání dvoujazyčného slovníku stojí proti sobě oba jazyky ve dvojitým vztahu: z hlediska slovníku rozlišujeme jazyk výchozí a cílový, z hlediska uživatele jazyk mateřský, resp. známý³³ a jazyk cizí. Výchozím jazykem dvoujazyčného slovníku je jazyk na levé straně, tj. jazyk hesel, cílovým jazykem je jazyk na pravé straně, tj. jazyk ekvivalentů. Když je cílový jazyk mateřštinou uživatele, jedná se o dekódovací slovník (pasivní slovník, Herübersetzungswörterbuch). Takový slovník slouží k recepci cizojazyčných textů popř. k jejich překladu do mateřštiny. Uživatel hledá v takovém slovníku informace o významu, popř. významech hesla a návrhy ekvivalentů, nepotřebuje však poučení o významových rozdílech jednotlivých ekvivalentů, o jejich morfologii a syntagmatice, protože tyto znalosti má.

Úplně jiná je situace v případě slovníku kódovacího, tj. slovníku, jehož cílový jazyk je pro uživatele jazyk cizí. Kódovací slovník (aktivní slovník, Hinüber-

---

³² Boková, s. 121

³³ Ne pro každou kombinaci jazyků existuje vůbec dvoujazyčný slovník, proto musí cizí, ale uživateli známý jazyk někdy suplovat roli mateřštiny. V případě kombinace čeština-němčina není to nutné, a proto se dál už touto možností nezabývám.

setzungswörterbuch) má podporovat produkci textů v cizím jazyce, proto musí podrobně informovat o paradigmaticce a syntagmaticce ekvivalentů, vymezovat významy uvedených ekvivalentů proti sobě a naznačovat pro každý ekvivalent jeho valenci a spojitelnost. Podle různých pozic zúčastněných jazyků musíme tedy rozlišovat čtyři typy dvoujazyčných slovníků, v případě kombinace češtiny s němčinou např.:

- česko-německý slovník kódovací, tj. pro českého uživatele,
- česko-německý slovník dekódovací, tj. pro německého uživatele,
- německo-český slovník kódovací, tj. pro německého uživatele,
- německo-český slovník dekódovací, tj. pro českého uživatele.

Že kódovací slovník musí plnit jiné požadavky než dekódovací, formuloval jako první Ščerba, když žádal ve své typologii slovníků „překládový slovník z mateřštiny do cizího jazyka speciálního typu“³⁴. Cílem takového slovníku je podle něho umožnit „někomu, kdo zná základy mluvnice daného jazyka ... přeložit neumělecké texty bez hrubých chyb do cizího jazyka“³⁵. Proto musí, jak Ščerba zdůrazňuje v předmluvě ke svému rusko-francouzskému slovníku, poskytnout opravdový překlad a nejen výklad významu. Naproti tomu u překládových slovníků z cizího jazyka do mateřštiny Ščerba ostře kritizuje uvádění ekvivalentů a pokládá za „zásadní omyl předpoklad, že pojmové systémy každého páru jazyků jsou adekvátní“³⁶. Slově v jednom jazyce neodpovídají jednoduše slova v druhém jazyce, ale jsou mezi nimi složité a různorodé vztahy. Z pozorování, že překládové slovníky tyto vztahy uspokojivě nezachycují, odvodil Ščerba požadavek po dvoujazyčném výkladovém slovníku. V takovém slovníku se nepřisuzují heslům v cizím jazyce ekvivalenty v mateřštině, nýbrž v mateřštině je podán výklad významu heslových slov. Uživatel, který je takto poučen o významu cizího slova, si v případě potřeby, tedy když jeho záměr není jen porozumět textu, ale přeložit ho, najde ekvivalent na základě své jazykové kompetence v mateřštině. V tomto ohledu Ščerba dovednosti běžných uživatelů přeceňoval. Průzkumy dokládají, že dokonce i překladatelé někdy užívají slovníky nikoliv proto, aby zjistili význam cizojazyčného slova, ale aby našli vhodný ekvivalent ve své

---

³⁴ Ščerba, s. 303, cit. podle Zu einer Theorie, s. 11

³⁵ Ščerba, s. 302, cit. podle Zu einer Theorie, s. 12

³⁶ Ščerba, s. 298, cit. podle Zu einer Theorie, s. 13

materštině³⁷. Proto se čistě výkladové dvoujazyčné slovníky neprosadily a dekodovací slovníky nadále pracují s ekvivalenty. Přesto je Ščerbova kritika rozšířené praxe spočívající v „překlápění“ dvoujazyčných slovníků naprosto oprávněná. Z rozdílných požadavků, které musí splnit kódovací slovník na jedné straně a dekodovací slovník na straně druhé, nutně vyplývá, že dobrý kódovací slovník nemůže vznikat tím, že se jednoduše zaměňuje levá a pravá strana dekodovacího slovníku. Platí to samozřejmě i opačně.

Určení slovníku rozhoduje nejen o tom, jaké informace v něm uživatel hledá, ale také o uspořádání těchto informací v heslové statě. Jen výjimečně odpovídá jednomu slovu ve výchozím jazyce přesně jedno slovo v cílovém jazyce, v naprosté většině hesel je nutné přiřadit heslu několik ekvivalentů a uspořádat je podle nějakého principu. Dělení heslové statě na menší jednotky může vycházet ze sémantické struktury ve výchozím jazyce (meaning structure) nebo ze vzájemného poměru ekvivalentů v cílovém jazyce (equivalence structure)³⁸.

V prvním případě se převezme struktura heslové statě z jednojazyčného výkladového slovníku a přiřazuje každému podvýznamu zvlášť ekvivalent(y), i když je ekvivalent možná u několik podvýznamů shodný (srov. níže s. 48 rozdělení hesla *hodit* v LING). Uživatel je při takové struktuře informován o významech výchozího slova, diferenciaci cílových ekvivalentů se však zachycuje jen nahodile, pokud odpovídá jednojazyčné analýze výchozího slova. Strukturace hesel na základě jednojazyčně zjištěného významu se proto hodí jen pro dekodovací slovníky, u nichž se může předpokládat, že uživatel významy ekvivalentů a restrikce jejich užití bezpečně zná.

Kódovací slovník naopak musí uživateli tyto informace poskytovat, aby dokázal ekvivalenty správně používat. Proto by se měly heslové statě v kódovacím slovníku členit na základě ekvivalentů. Dvě základní možnosti významového poměru mezi ekvivalenty diskutuje Jarošová: (1) Může jít o hyponyma výchozího slova, které v cílovém jazyce nejsou synonymní (např. *heiraten* – *oženit se*, *vdát se*). Ve struktuře založené na ekvivalentech budou takové ekvivalenty konstituovat samostatné podvýznamy opatřené komentářem (např. údaj o oblasti užití, kolokace), jenž

³⁷ Boková, s. 37; Srovnej také kritiku rusko-německého slovníku vypracovaného podle Ščerbovy zásady (Russisch-Deutsches Wörterbuch, unter Leitung und Redaktion von Hans Holm Bielfeldt, Berlin 1958), Duda, s. 12n

³⁸ Manley et al, s. 296

doplňuje sémantické příznaky, o které je ekvivalent specifitější než výraz výchozího jazyka (např. *heiraten* – 1 (*Mann*) *oženit se*; 2 (*Frau*) *vdát se*).³⁹ (2) Když jsou ekvivalenty synonyma, reprezentují jen jeden překladový význam a budou součástí jednoho významového bodu (např. *schön* – *hezký*, *pěkný*, *krásný*), v němž je však nutné rozlišovat překladové kolokace.⁴⁰ Třetí možnost, totiž že je ekvivalent hyperonymem heslového slova, vytváří samozřejmě také jen jeden překladový význam opatřený omezující poznámkou (např. *oženit se* – *heiraten (vom Mann)*).

V podstatě už Ščerba si uvědomil základní možnosti, jak hesla významově rozdělit, a různé funkce těchto struktur, když koncipoval dekodovací slovník jako výkladový, kopírující strukturu jednojazyčného slovníku, a kódovací slovník jako překladový, který nemá informovat o lexikálních jednotkách výchozího jazyka, nýbrž umožnit uživateli správně užívat lexikální jednotky cílového jazyka.

Rozdílné požadavky na slovník kódovací a dekodovací přímo ovlivňují, nebo lépe řečeno, měly by ovlivňovat jeho makrostrukturu i mikrostrukturu, nicméně nakladatelé často upřednostňují slovníky „oboustranné“, použitelné pro uživatele obou mateřtin. To je z komerčního hlediska pochopitelné, neboť počet možných uživatelů se tak zvýší. Takový slovník však specifické potřeby uživatelů plně zohledňovat nemůže. Vždy se jedná o kompromis, který zvýhodňuje jednu skupinu uživatelů. U dvoujazyčných slovníků s češtinou jsou v nevýhodě většinou ti uživatelé, pro které je čeština cizí jazyk a kteří proto hledají ve slovníku poučení o češtině.

Potřeby uživatelů se liší nejen podle jejich mateřských jazyků. Diferencují je i cíle, které užíváním slovníku sledují. Čermák vymezuje podle potřeb tři skupiny uživatelů: první potřebuje slovník pro „cestování, obchod a jiný praktický nebo kulturní styk“, druhá pro „odborný styk vázaný na terminologii“, třetí skupinu tvoří studenti a lingvisté, kteří užívají slovníky pro „studium druhého jazyka“.⁴¹ Podle těchto skupin můžeme rozlišit obecné (neodborné) slovníky, terminologické slovníky pro jednotlivé obory a studijní slovníky. Zvlášť mezi slovníky první skupiny existují dále velké rozdíly ohledně rozsahu a podrobnosti; zatímco se turista jako příležitostný uživatel slovníku spokojí s malým rozsahem hesláře a preferuje přehlednou, nepřiliš podrobnou mikrostrukturu, jsou překladatelé a tlumočníci neodborných textů

---

³⁹ Jarošová, s. 18

⁴⁰ Jarošová, s. 22

⁴¹ Čermák, s. 232

o mnohem náročnější uživatelé. Očekávají, že najdou v hesláři i méně frekventovaná slova a že je heslová stať bude informovat o významových odstínech, kolokacích, omezeních v možnostech užití slova atd. Podobné informace poskytne i studijní slovník, ten je ale explicitnější ohledně morfologie a syntagmatiky slova a znázorňuje souvislosti mezi lexikálními jednotkami, např. četnými odkazy nebo i tím, že slovotvorné formanty tvoří vlastní hesla. Tendence zpracovat mluvnické do slovníku se tak odráží i v makrostruktuře studijního slovníku. Studijní slovníky nejvíc odpovídají speciálnímu typu aktivních překladových slovníků, jak to požadoval Ščerba. Vždyť i Ščerba posuzoval slovníky hlavně z hlediska didaktického záměru. Omezený okruh uživatelů však způsobuje, že speciální studijní slovníky jsou většinou zpracovány jako jednojazyčné⁴², a tedy jako dekodovací slovníky. Pro češtinu neexistuje ani takový jednojazyčný studijní slovník, natož dvoujazyčný německo-český/česko-německý. Cizojazyčný student češtiny se proto o slovní zásobě češtiny informuje hlavně ve větších obecných slovnících.

3.2 Výběr analyzovaných překladových slovníků

Informace o vidových tvarech a rozdílech hledají ve slovníku především ti uživatelé, kteří se daným jazykem zabývají na akademické či profesionální úrovni, tj. studenti, lingvisté a překladatelé. Analýza by proto měla prozkoumat slovníky, které určeny jsou této skupině uživatelů. Smutná pravda je, že tito uživatelé na současném trhu nenajdou česko-německý/německo-český slovník, jenž by uspokojil jejich potřeby. Z obecných slovníků je největším dostupným slovníkem čtyřsvazkový slovník zpracovaný pod vedením Huga Siebenscheina a vydaný poprvé r. 1964 (SIEB). Úpravy v pozdějších vydáních nemohly zabránit tomu, že tento slovník je dnes už značně zastaralý. Stále užíván je jen z důvodu neexistence aktuálního velkého česko-německého/německo-českého slovníku. Během posledních dvaceti let sice vyšla řada větších, jedno- nebo dvousvazkových česko-německých/německo-českých slovníků s označením „studijní“ nebo „pro překladatele“, ale jen jediný z nich – slovník z nakladatelství Lingea (LING) – splňuje aspoň základní požadavek německého uživatele a uvádí u českých hesel mluvnickou charakteristiku. Vedle těchto dvou slovníků byl do vzorku analyzovaných slovníků ještě zařazen slovník z nakladatelství

---

⁴² Srov. pro němčinu např. LGDaF

Langenscheidt (LAN). I když je rozsahem výrazně menší a poskytuje exemplifikaci jen ve velmi omezené míře, můžeme předpokládat, že řeší zpracování vidu jinak než ostatní slovníky. Jedná se totiž o jediný česko-německý/německo-český slovník, který počítá především s německým uživatelem.

Ke kontrole a konfrontaci informací poskytnutých v dvoujazyčných slovnících je v této práci používán hlavně paralelní corpus InterCorp, dále pro němčinu Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache (LGDaF), internetové slovníky DWDS a canoo, pro češtinu SSČ a internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR.

3.3 Charakteristika analyzovaných překladových slovníků

3.3.1 SIEB

Dvousvazkový *Německo-český slovník*, zpracovaný Hugo Siebenscheinem a kolektivem, vyšel poprvé v roce 1964 v Státním pedagogickém nakladatelství. Základem slovníku byl o 20 let starší *Příruční slovník německo-český* (redaktoři Josef Janko a Hugo Siebenschein, 1936–1948). Roku 1968 vyšel rovněž v Státním pedagogickém nakladatelství dvousvazkový *Česko-německý slovník*. Poslední vydání obou částí vyšlo v nakladatelství LEDA roku 2006, přitom v titulu přibylo slovníku označení „velký“. Podle údajů vydavatele na obálkách obsahuje německo-česká část 190 000 hesel, česko-německá část 224 000 hesel. Údaje v původní předmluvě jsou skromnější: česko-německá část má podle nich přibližně 80 000 hesel, důvod pro odlišné údaje může být různé počítání podhesel ve hnízdovaných heslových statích.

V předmluvě k prvnímu vydání německo-české části se říká, že slovník „má sloužit potřebě našich i německých uživatelů“⁴³. Tomu obousměrnému přístupu odpovídá, že v úvodu německo-české části najdeme přehled německé mluvnice s českým výkladem, zatímco do česko-německé části byl zařazen přehled české mluvnice v německém podání. Nicméně předmluva k česko-německé části konstatuje, že slovník „je určen především českému uživateli“ a dále hovoří jen o snaze vyjít „vstříc i německému uživateli“⁴⁴. Upřednostňování českého uživatele se projevuje např. v tom, že stylistické příznaky a oblasti užívání jsou jak v německých, tak v

---

⁴³ SIEB n-č, 7

⁴⁴ SIEB č-n, VIII

českých heslech v češtině⁴⁵, nebo že sice v česko-německé části najde uživatel u ekvivalentů mluvnickou charakteristiku, ale v německo-české části taková charakteristika u ekvivalentů chybí. Německý uživatel je tedy nucen poté, co si našel v německo-české části slovníku hledaný český ekvivalent, vyhledat toto slovo ještě jednou v česko-německé části nebo v jednojazyčném slovníku, aby zjistil jeho rod a vzor popř. vid. Nevýhodou je pro německého uživatele také hnízdování, zvláště v případě deverbálních adjektiv a substantiv, která stojí jako podhesla u příslušných sloves bez ohledu na to, jestli je tím porušeno abecední pořadí (např. *vytčený* najdeme v hesle *vytknout*; *vytažený* a *vytažení* v hesle *vytáhnout*, *vytahovat*). Hrozí tak, že německý uživatel z neznalosti způsobu odvozování hledané slovo nenajde, i když ve slovníku obsaženo je.

Vedle a často i místo ekvivalence poskytuje SIEB v poměrně velké míře exemplifikaci, a to vždy s překladem. Výklad je naproti tomu k vyjasnění významu využíván jen ojediněle⁴⁶.

Podhesla odděluje SIEB římskými čísly. Další diferencování významů se označuje arabskými čísly, popř. ještě písmeny. Podle předmluvy v česko-německé části se podvýznamy řadí od původního k odvozeným⁴⁷, to by předpokládalo, že uspořádání je založeno na jednojazyčné analýze významu ve výchozím jazyce. U slovesných hesel byla zřejmě pro oddělení podbodů valence ve výchozím jazyce prvotním kritériem, významová diferenciaci se řídila spíše ekvivalenty než jednojazyčnou významovou analýzou.

3.3.2 LING

Lingea německo-český, česko-německý velký slovník vyšel v prvním vydání roku 2006, podruhé byl vydán roku 2008. Vydavatel uvádí rozsah slovníku 120 000 hesel. Podle slov na obalu je slovník „určen všem vážným zájemcům o cizí jazyk – od studentů po učitele a překladatele“. Nicméně se v úvodní kapitole *Jak používat slovník* dozvíme, „že slovník je určen především českým uživatelům“⁴⁸, tím je vysvětleno, proč jsou kontextové poznámky v obou částech slovníku psány v češtině.

⁴⁵ Srovnej seznamy zkratk SIEB n-č, 14; SIEB č-n, XIXn

⁴⁶ Např. Watt¹ *měličina* (mezi pobřežím a Frískými ostrovy), Watt² elektr. *watt*; zkr. *W* (jednotka pro výkon elektrického proudu)

⁴⁷ SIEB č-n, s. X

⁴⁸ LING, 4

Upřednostňování českého uživatele pozorujeme stejně jako v SIEB také u mluvnické charakteristiky, i když slovník ani českým uživatelům plně nevyhovuje: v česko-německé části najde u německých ekvivalentů v případě podstatných jmen jen rod, kdežto tvary druhého pádu a množného čísla si musí vyhledat v německo-české části. Podobně je u sloves sice upozorněn na nepravidelnou tvorbu minulých časů, ale chce-li mít jistotu, s kterým pomocným slovesem se tvoří Perfekt, zase mu nezbývá než si slovo vyhledat v německo-české části. Německý uživatel však nenajde u českých ekvivalentů žádnou mluvnickou charakteristiku, a v česko-německé části zjistí jen vid sloves a rod podstatných jmen, nejistoty ohledně vzoru vyřeší v šťastných případech pomocí příkladů, anebo je nevyřeší vůbec.

Obě části slovníku byly podle předmluvy vypracovány na základě jednojazyčných výkladových slovníků. Očividně je to v česko-německé části, kde najde uživatel v závorkách na začátku očíslovaných oddílů hesla vymezení daného podvýznamu podobně jako ve výkladovém slovníku. Česko-německá část tak vyhovuje víc dekodovacím potřebám německého uživatele než kódovacím potřebám Čecha, protože informuje o významové struktuře českého hesla, místo aby popisovala fungování německých ekvivalentů. V německo-české části není závislost na výkladových slovnících tak jasná, protože údaj vymezující význam na začátku heslových bodů chybí. Autoři slovníku zřejmě předpokládali, že ekvivalenty význam dostatečně vymezují, a jen přidali někdy za českým ekvivalentem v závorkách kolokaci nebo jiný kontextový údaj⁴⁹. Znesnadňuje se tak orientace v podbodech, jejichž základovou významovou strukturu si musí uživatel rekonstruovat z ekvivalentů. Výkladová (dekodovací) struktura tak ani českému uživateli plně nevyhovuje. Jednojazyčná předloha hesel v německo-české části byla zřejmě často LGDaF⁵⁰, tento studijní slovník člení slovesná hesla na základě syntaktických struktur, a tak se tento princip oddělování podbodů promítá i do hesel v LING, což vychází vstříc zájmům německého uživatele (v česko-německé části se uvádí valence jen výjimečně).

V česko-německé části jsou některá hesla hnízdována, zásady hnízdování přitom byly stanoveny tak úzce, že nalezení hnízdovaných slov nedělává německému uživateli problémy.

⁴⁹ např. **einführen** *Vb 1* ... zavést/zavádět *co kam* (sondu do hrtanu ap.) ... **3** ... zavést/zavádět *co kde* (novinky ap.) ...

⁵⁰ LING u některých hesel věrně kopíruje členění hesel v LGDaF (a příklady převezme doslova), srov. hesla *erleben, einführen, umwerfen*.

Jinak než SIEB dávali autoři slovníku LING jednoznačně přednost ekvivalentům před příklady. Mnoho hesel není opatřeno exemplifikací. I z toho důvodu nemůže slovník LING suplovat funkce studijního slovníku.

3.3.3 LAN

Taschenwörterbuch Tschechisch z nakladatelství Langenscheidt vyšel v roce 2007. Zcela nové zpracování od Helgunde Henschel nahradilo slovník stejného formátu a titulu od autorů Rolfa Ulbricha a Friedricha Kabesche. Podobně jako v případě LING jsou rozsah a struktura slovníku předurčeny slovníkovou řadou, ve které je slovník vydán. Jako „Taschenwörterbuch“ označuje nakladatelství Langenscheidt slovníky s rozsahem do 130 000 hesel „pro všední den a povolání, pro cestování a cizojazyčnou četbu“⁵¹. Tím je určen okruh uživatelů, který odpovídá Čermákově první skupině uživatelů dvoujazyčných slovníků, tedy zájemci o všeobecný slovník. K zásadám slovníkové řady patří také obousměrné zpracování, i když je např. přílohami nebo formou zkratk upřednostňován německý uživatel.

Taschenwörterbuch Tschechisch obsahuje podle předmluvy 75 000 hesel. Hesla jsou v hojné míře hnízdována, jinak než v SIEB a LING je však i při hnízdování zásadně dodrženo abecední pořadí. Uživatel tak bezpečně najde každé obsažené slovo, slovotvorné souvislosti se však vytrácejí⁵². Za to užívá slovník často odkazování, a to i uvnitř jednoho hesla. Odkazuje se i od nepravidelných tvarů, které jsou samostatnými hesly, k příslušným slovníkovým tvarům⁵³. Do hesláře česko-německé části byly zařazeny i některé prefixy⁵⁴. V obou částech najdeme mluvnickou

⁵¹ http://www.langenscheidt.de/katalog/reihe_langenscheidt_taschenwoerterbuecher_65_0.html

⁵² V německo-české části jsou např. hesla složenin často porušena jinými hesly (heslo *Industrieanlage* obsahuje složeniny s *Industrie-*, poslední v tomto hesle je *Industrieland*, pak následují hesla *industriell* a *Industrielle(r)*, další heslo *Industriemüll* zase obsahuje složeniny s *Industrie-* až do *Industriezweig*); v česko-německé části způsobuje hnízdování podle abecedy, že na místě heslového slova stojí odvozenina a základní slovo najdeme jako podheslo uvnitř heslové stati (např. *kopat* je podheslem k slovu *kopanice*)

⁵³ V tomto ohledu je německo-česká část důsledná, výběr v česko-německé části působí spíš náhodilý. Najdeme hesla *kam* nebo *fand* s odkazem na základní tvary *kommen* a *finden*. Nenajdeme *peču* nebo *píšu*, i když obtížnost najít k těmto tvarům základní *péci* a *psát* je asi podobná jako v případě německých sloves. Ani supletivní tvar *šel* heslo nemá. Existuje ale heslo *mohu* s odkazem na *moci* a *měl* s odkazem na *mít*. Je heslo *mě* s odkazem na *já*, ale heslo *tebe* není.

⁵⁴ Např. po-, pod- (ale není nad-) ,u-, vy-

charakteristiku jak u heslových slov, tak u ekvivalentů. Informace o tvarosloví jsou explicitní a poměrně úplné.

Podvýznamy odděluje LAN jen na jedné úrovni, a to středníkem. Základ členění tvoří ekvivalenty, které jsou od sebe odlišovány jednak dle syntaktických struktur signalizovaných funkčními synsémantiky, jednak dle kolokací, které se uvádí v obou částech německy kurzívou před ekvivalentem⁵⁵. Někdy užívá LAN k vyjasnění významu i vysvětlivky v kulatých závorkách.

Valence se udává podle předmluvy, jen když se v obou jazycích liší. LAN poskytuje málo příkladů, většinou jde o ustálené spojení. Menší rozsah se tak neodráží jen v počtu hesel, ale i v jejich mikrostruktuře.

---

⁵⁵ Např. **pfliegen** *Kranke* ošetřovat <-řit>, pečovat; *Künste* pěstovat; **kopat** ... graben; *Kohle* fördern; *Kartoffeln* ernten; *Grab* schaufeln ...

4. Informační nabídka slovníků ohledně vidu

4.1 Informační nabídka u slovesných heslových statí obecně

4.1.1 Informační nabídka v německo-českých částech

Samotný záznam hesla podává informaci o pravopisu daného slovesa. Dělitelnost na konci řádku neuvádí žádný z prozkoumaných slovníků. Informace o výslovnosti se omezují ve všech slovnících na údaj o přízvuku – z této informace musí uživatel zároveň odvodit případnou odlučitelnost předpony. LING uvádí u sloves slovní druh (zkratka *Vb*), ale nikdy explicitně neinformuje o tranzitivnosti. SIEB a LAN ji uvádí v případech, kdy se sloveso vyskytuje jako přechodné i podmětné. Všechny slovníky informují o nepravidelných tvarech minulých časů a o pomocném slovesu v Perfektu. Valence není v žádném ze slovníků součástí všech slovesných hesel. SIEB a LAN prohlašují, že ji uvádí, pokud se mezi jazyky liší. LING se v návodu použití k zásadám uvádění nebo neuvádění valence jasně nevyjadřuje, fakticky ji často, ale nikoli vždy uvádí.

Významy a podhesla odděluje SIEB římskými a arabskými číslicemi, popřípadě ještě písmeny. LING a LAN oddělují významy jen na jedné úrovni, a to arabskými číslicemi (LING) resp. středníkem (LAN). LING rozlišuje často víc významů než SIEB, ale poskytuje k nim méně příkladů, takže hesla bývají i tak kratší než v SIEB.

K ekvivalentům se ve všech slovnících přidávají občas kolokace, údaje o oblasti užívání nebo synonyma, která slouží k rozlišení významů. LAN je uvádí v němčině kurzívou nebo v závorkách před českými ekvivalenty, LING a SIEB v češtině v závorkách za ekvivalenty.

Informační nabídka prozkoumaných slovníků se nejvíc liší v rozsahu a účelnosti exemplifikace - LAN poskytuje jen málo příkladů, v LING jsou příklady často chybně přiřazeny k podvýznamům, v SIEB je nejvíc příkladů a někdy nahrazují ekvivalenci - a v mluvnické charakteristice ekvivalentů. SIEB a LING ji neposkytují, LING někdy uvádí oba vidové tvary, buď je odděluje lomítkem⁵⁶, nebo předpona či přípona je dána do závorek. Většinou však najdeme jen jeden tvar z vidové dvojice bez označení vidu. Zásadně poskytuje oba vidové tvary LAN: jako základní uvádí vždy nedokonavý tvar, perfektivující prefix je umístěn ve špičatých závorkách, anebo dokonavý tvar stojí za tvarem nedokonavým rovněž ve špičatých závorkách.

⁵⁶ Lomítko označí i jiné alternativy uvnitř jednoho ekvivalentu, např.: **kalken 1** bilit/natírat vápnem

U perfektiv tantum nejsou použity závorky, nýbrž mají za sebou zkratku *pf.*, obouvidová slovesa zkratku *(im)pf.* Uživatel je tak bezpečně informován o vidové hodnotě daného tvaru a dozví se, jak zní případný vidový protějšek. Cenou za tuto jednoznačnost je, že se sekundární imperfektiva objevují v pozici základních tvarů a že uživateli chybí údaj o frekvenci nebo o kontextech, v nichž se tvar vyskytuje.

4.1.2 Informační nabídka v česko-německých částech

I v česko-německých částech se omezuje informace o pravopisu na samotný záznam hesla (bez označení dělitelnosti), žádný ze slovníků neposkytuje dodatečné informace o výslovnosti. Všechny slovníky označují vid, SIEB a LING používají zkratky *ned.* a *dok.*, LAN *pf.* a *(im)pf.* s tím, že nulový záznam označuje sloveso jako nedokonavé. Jen LAN poskytuje další morfologické informace k heslovému slovu. U nedokonavých sloves jsou uvedeny v špičatých závorkách předpony, se kterými se sloveso spojuje, popř. celý tvar vidového protějšku. Že a jak předpony změní význam heslového slovesa, slovník nikde nevysvětluje. Uživatel si musí prefigovaná slovesa proto ještě jednou ověřit v jejich vlastních heslech, aby je mohl užívat jako vidové protějšky hledaného slovesa⁵⁷. I po dokonavých slovesech najdeme někdy prefixy, ty však nejsou v závorkách, protože nemění vid. V obou případech jde při uvedení předpon v podstatě o odkaz na jiné heslo, který poučuje uživatele o slovotvorných vztazích. Na základní tvar je od prefigovaného slovesa někdy explicitně odkazováno, LAN není však u těchto odkazů důsledný⁵⁸ a většinou je údaj zbytečný, protože tvary jsou slovotvorně průhledné. V kulatých závorkách následují nepravidelné tvary slovesa, popř. tvary nutné k správnému přiřazení slovesa k vzorům v dodatku. Oběma údaji – slovotvorným i tvaroslovným – se LAN přibližuje typu studijního slovníku.

Způsob uspořádání ekvivalentů se řídí stejnými zásadami jako v německo-českých částech, LING má v česko-německé části za očíslováním podvýznamů v kulatých závorkách české synonymum nebo popis významu. Mluvnickou charakteristiku ekvivalentů uvádí jen SIEB (tvary minulých časů, pomocné sloveso v Perfektu), LING upozorňuje hvězdičkou na nepravidelný způsob tvorby minulých časů.

⁵⁷ Dobrý, avšak výjimečný příklad přiřazení předpon k jednotlivým významům základového slovesa nabízí heslo *blížít se*: **blížít se** <**při**-> (*blíž!*) sich nähern; näher kommen; anrücken, im Anzug sein; nahen; <**s**-> *fig.* sich näherkommen

⁵⁸ Např. **zajíst** (→ *jíst*), ale *zajistit* odkaz nemá.

Valence uvádí LAN a SIEB, pokud se v obou jazycích liší, v SIEB ji často poskytnou i příklady. LING valenci v česko-německé části uvádí jen výjimečně. Rozsah příkladů, popř. idiomatických spojení je podobný jako v německo-českých částech, i tady je všechny zkoumané slovníky uvádí v obou jazycích.

Oba tvary vidové dvojice uvádí LING a LAN zásadně jako zvláštní hesla, přitom LAN hojně využívá odkazy k tomu, aby poskytl ekvivalenty jen u jednoho tvaru (často se odkazuje od sekundárních imperfektiv na perfektivní tvar, např. *zapomínat* → *zapomenout*). LING nikdy na jiná hesla neodkazuje, tvary, od nichž LAN odkazuje, se u LING nejednou vůbec nenajdou v hesláři. SIEB rovněž neodkazuje, hnízduje však vidové dvojice, „pokud se neliší významově, pokud nemají bohatou frazeologii a jsou si abecedně blízko“, jak vysvětluje návod k užití slovníku⁵⁹. Poslední princip sice garantuje, že i německý uživatel dvojici najde, zároveň ale znamená, že nemůže absenci hnízdování užívat jako informaci o významové vzdálenosti, popř. neexistenci vidového protějška. Jen se dozví, že případný vidový protějšek je abecedně vzdálený a tím pro něho nevyhledatelný. Další problém dvojhesel v SIEB je, že i v nich je infinitiv v příkladech zkrácen, a německý uživatel tady bývá nejistý, zda lze dosadit oba infinitivy, popř. kterému odpovídá překlad.

4.2 Informace o vidu v přílohách slovníků

Analyzované slovníky jsou v různé míře opatřeny přílohami. Nejmenší informační nabídka mimo hesla je v LING. Na začátku je krátký úvod *Jak používat slovník*, v němž o vidu nic nenajdeme, následuje popis struktury hesla a seznamy zkratk, fonetických znaků a použité literatury, na konci slovníku je tabulka německých nepravidelných sloves.

LAN obsahuje ke každé části zvlášť dvoujazyčné *Pokyny pro uživatele*, seznamy zkratk a abeced, před česko-německou částí i německý výklad české výslovnosti. Po německo-české části najdeme stejně jako v LING seznam německých nepravidelných sloves. Po česko-německé části jsou zařazeny přehledy českého tvarosloví. Na tabulky skloňování podstatných jmen je z hesel odkazováno číslicemi. U sloves takový jednoznačný odkaz chybí, tabulka v přehledu je třídí podle infinitivních kmenů, v heslových statích se uvádí za heslem a vidovou charakteristikou v závor-

---

⁵⁹ SIEB č-n, X

kách tvar 1.os. j.č. nebo 3.os. mn.č. (popř. další nepravidelné tvary), pokud jsou tyto tvary nutné pro správné přiřazení ke vzoru. V poznámkách k tabulce časování se dozvídáme ohledně vidu jediné to, že budoucí čas tvoří nedokonavá slovesa pomocí tvarů slovesa být (chybně se říká, že pomocí přítomných tvarů, v příkladu je správný budoucí tvar) a že u dokonavých sloves má význam budoucnosti přítomný tvar.

Že chybí výklad o významu vidového rozdílu, resp. o zásadách užití obou tvarů, je tím nápadnější s ohledem na to, že LAN v heslech německo-české části uvádí vždy oba členy vidové dvojice. Který z těchto dvou tvarů by měl v konkrétním kontextu užít, se však uživatel nedozví ani v návodech k použití. Jak před česko-německou částí, tak před německo-českou částí se vysvětluje pouze to, jak jsou vidové tvary v heslových statích označeny. O tom, co znamená označení slovesa jako perfektivní, imperfektivní, popř. obouvidové, se uživatel musí informovat v jiných příručkách.

SIEB jako největší slovník vzorku poskytuje rovněž nejvíc informací mimo heslové části. Německo-česká část obsahuje po předmluvě a poznámkách k užití stručný přehled německé mluvnice. V česko-německé části najdeme rovněž předmluvu a podrobný návod k užití, po nich následuje německy psaný přehled české mluvnice. První kapitola o slovesech poučuje v pěti bodech o vidu⁶⁰. První bod je věnován významovému rozdílu mezi vidovými tvary. Dozvíme se, že nedokonavý tvar vyjadřuje průběh děje nebo opakování, zvyk, bez ohledu na časové hranice děje. Může se spojit s určením odpovídajícím na otázku *Jak dlouho?* nebo *Jak často?* Na děj vyjádřený dokonavým slovesem se můžeme ptát jen otázkou *Kdy?* Na celkový průběh děje v tom případě nahlédneme jako na uzavřenou jednotku. V minulých časech odpovídá německému Perfektu většinou český dokonavý vid, německému Präteritu (SIEB ho označuje jako Imperfekt) nedokonavý vid.

V příkladu *kvést – rozkvést* se však uvedená dvojice liší nejen videm, ale i lexikálním významem. Pochopit rozdíl mezi *blühen* a *aufblühen* nedělává Němci problém, mohl by se ale zarazit nad faktem, že obě slovesa tvoří všechny minulé časy. Rovnice mezi německými minulými časy a českými vidy tak selhává už na příkladech, které ji mají doložit⁶¹. Ústup Präterita, a tím ztráta významového rozdílu mezi Präteritem a Perfektem, se jistě urychloval v bezmála 50 letech od prvního

⁶⁰ SIEB č.-n, LXVIIIn

⁶¹ *Růže kvetla tři týdny.* přeloží SIEB *Die Rose blühte drei Wochen lang.* Bez významového rozdílu můžeme přeložit také: *Die Rose hat drei Wochen lang geblüht.*

vydání slovníku, takže dnešního uživatele máte přiřazení minulých časů a vidů snad ještě víc než tehdejšího, na druhé straně však nebyly texty, na nichž doložil Hník mylnost tohoto přiřazení, mladšího data. V heslech často překládá i SIEB příkladové věty s dokonavým slovesem *Präteritem*⁶², a nedodrží tedy vlastní zásadu z gramatického přehledu.

Další tři body se zabývají restrikcemi v užití vidových tvarů: dokonavá slovesa nestojí po fázových slovesech, netvoří složené futurum, ale odkazují přítomnými tvary na budoucnost, a obvykle se neužívají v záporných rozkazech. Poslední bod vysvětluje tvorbu vidových protějšků. V kapitole o tvarech slovesa se ještě dozvíme, že se přechodník minulý tvoří od dokonavých sloves.

SIEB ilustruje poučení o vidu příkladovými větami, v nichž jsou nedokonavá a dokonavá slovesa přeložena do němčiny různými slovesy (s výjimkou vět v rozkazovacím způsobu). Vidový rozdíl se tak německému uživateli jeví zásadně jako rozdíl významový, který je ekvivalenty dostatečně zachycen. Tomu však odporuje, že se uvádí některé vidové dvojice jako dvojhesla, a tedy bez rozlišení ekvivalentů. U těchto sloves je tedy krátké poučení z přílohy jediné rozlišovací kritérium, který slovník německému uživateli poskytne.

---

⁶² Viz poznámka 77 a příklady v hesle *porazit* (viz s. 54)

5. Analýza slovesných hesel ohledně zpracování vidu

5.1 Výběr analyzovaných slovesných hesel

Podle Kopečného vystupuje vidový protiklad nejzřetelněji v případě konkrétních dějů⁶³. Proto byly pro analýzu německo-českých částí vybrána dvě slovesa s konkrétním významem z oblasti tělesných pohybů (*treten* a *werfen*), z nichž je jedno jen tranzitivní (*werfen*), druhé i intransitivní (*treten*). K oběma slovesům byla z možných ekvivalentů vybrána jedna vidová dvojice (*házet/hodit*, *kopat/kopnout*), jejíž zpracování se sledovalo v česko-německých částech. Protože se v průběhu analýzy ukázalo, že významový poměr obou vidových dvojic je podobný, bylo do vzorku přidáno ještě sloveso s jasně rezultativním významem (*umwerfen*), u něhož se dal očekávat jiný vidový poměr, a tedy i jiné zpracování ve slovníkových heslech. I k tomuto slovesu byl prověřen rovněž jedna ekvivalentní dvojice (*porážet/porazit*).

Analýza německých hesel se soustřeďuje na užití vidů v ekvivalenci a exemplifikaci a na to, jakým způsobem zprostředkují slovníky informace o významovém rozdílu vyjádřeném videm. Pro německého uživatele jsou německo-české části slovníků kódovací, měly by mu tedy poskytnout návod, který z vidových protějšků má používat k vyjádření jemu zamýšleného obsahu. Analýza rovněž sledovala rozdělení heslových statí do podvýznamů, protože jsou-li vidové tvary hyponyma nevidového německého slovesa, může se odlišování vidových významů uplatňovat už v tomto členění. V analýze českých hesel jde hlavně o otázku, v jaké míře zachycují slovníky nabízenými překlady specifický vidový význam.

Analýza postupuje od heslové statě s nejmenším rozsahem (LAN) k těm s větším (LING a SIEB), tento postup je sice proti chronologii vydání zkoumaných slovníků, ale cílem nebylo zjistit, kdo co opsal, nýbrž jestli se podaří už na ploše menšího hesla zachytit vidový protiklad, popř. co přidávají větší slovníky, aby ho vyjasnily.

5.2.1 *treten*

Význam německého slovesa *treten* se dá obecně popsat jako „pohyb nohou“. Tento význam nepředurčuje užití jednoho z vidů, děj můžeme vnímat jako celistvý nebo jako neohraňovaný. Plnovýznamové simplicium *treten* nevyjadřuje určitý způsob slovesného děje, neočekáváme tedy, že české ekvivalenty budou perfekti-

---

⁶³ Kopečný, s. 7

tantum nebo imperfektiva tantum. Jako tzv. funkční sloveso vyjadřuje *treten* ve spojení s abstraktním podstatným jménem v předložkovém pádu začátek stavu, tedy inchoativní způsob slovesného děje. U těchto spojení můžeme předpokládat, že český ekvivalent bude v perfektivním vidu.

Slovníky zachycují v různé míře podvýznamy slovesa. Nejméně podrobná je, jak lze očekávat, heslová stat' v LAN.

'treten <tritt, trat, getreten> šlapat <šlápnout> (**auf** A na A); (*e-n Tritt geben*) kopat <-pnout>; ~ **Sie näher!** přistupte blíž!

Heslová stat' nabízí celkem tři překlady: dva v ekvivalentech a jeden v příkladovém spojení. První uvedený ekvivalent je blíže určen údajem o reakci, druhý vysvětlivkou v němčině, která upřesňuje význam. Samozřejmě nepodává toto krátké heslo úplnou informaci o všech významových odstínech slovesa a ještě méně se dozvíme o kolokacích a spojovatelnosti, vybrané údaje jsou ale dostatečně výstižné, aby poskytly německému uživateli představu o významovém rozdílu obou uvedených ekvivalentů. Vzhledem k tomu, že jako jediný slovník LAN uvádí u ekvivalentů oba vidové tvary, můžeme říct, že informační nabídka je v poměru k rozsahu hesla dobrá. Způsob uvádění vidových dvojic – vždy stojí nejdříve nedokonavý tvar a pak ve špičatých závorkách dokonavý tvar – má ale tu nevýhodu, že uživatel nezíská informaci o tom, který vid se u daného slovesa užívá častěji. Navíc, jak uvidíme v další analýze, vztahuje se specifikace významu před druhým ekvivalentem jen k dokonavému vidu. Rovnice mezi *einen Tritt geben* a nedokonavým *kopat* uživatele přímo zavede, *kopat* by totiž odpovídalo *Tritte geben*. Dokonavý vid v příkladu je podmíněn rozkazovacím způsobem věty, ani pro spojení *näher treten* nelze tedy z hesla odvodit, kdy je vhodný překlad „přistoupit blíž“ a kdy „přistupovat blíž“.

Zatímco LAN rozlišuje jen dva významy slovesa *treten*, jsou významy ve slovníku LING rozděleny do deseti bodů.

treten* *Vb* (tritt, trat, i./h. getreten) **1 i.** vstoupit, přistoupit, vkročit; **in j-s Bewusstsein** ~ uvědomit si; **Bitte zur Seite** ~! Prosím ustupte!; **T~ Sie näher.** Přistupte blíže.; **durch die Tür** ~ vstoupit dveřmi; **auf die Bühne** ~ vstoupit na jeviště; (přen.) **Der Schweiß war ihr auf die Stirn getreten.** Na čele jí vystoupil pot. **2 i.** šlápnout, stoupnout (do bahna ap.); **in den Morast** ~ šlápnout do bláta; **Er ist mir auf den Fuß getreten.** Šlápl mi na nohu. **3 h.** kopnout/kopat, nakopnout; **j-m in den Bauch** ~ kopnout *koho* do břicha; **Er trat gegen die Tür.** Kopnul do dveří.; **den Ball/das Leder** ~ čútat (hrát fotbal) **4 h.** (sport.) kopnout, střelit (mič do branky ap.) **5 h. etw. Akk** šlápnout/šlapat *na co* (na brzdu ap.), sešlápnout *co* (pedál ap.); **ein Pedal** ~ šlápnout na pedál **6 h.** prošlapat, vyšlapat; **einen Weg im Gras** ~ prošlapat cestu v trávě **7 h. etw. Akk** *irgendwohin* vrazit (si) *co kam*, šlápnout *na co* **sich einen Nagel in den Fuß** ~ vrazit si hřebík do nohy; **einen Dorn in den Fuß** ~ šlápnout na trn **8 h.** rozšlápnout, ušlapat; **Du trittst ja die Beete ganz platt!** Úplně ty záhonky ušlapeš! **9 h.** prošlápnout, prokopnout **10 i.** vstoupit/vstupovat; ve spojení s podstatným jménem vyjadřuje začátek nějakého děje; **in den Staatsdienst** ~ vstoupit do státních služeb; **in den Ruhestand** ~ odejít do důchodu; **in Kraft** ~ vstoupit v platnost; **mit j-m in Kontakt** ~ navázat kontakt *s kým*; **in Erscheinung** ~ objevit se, zjevit se, ukázat se

Stejně jako v LAN je nejdříve českému uživateli poskytnuta informace o slovesných tvarech německého slovesa. LING ale upozorňuje na dvě různé možnosti tvorby perfekta (i./h.) a přiřazuje je pak k dílčím významům. Rozdělení ekvivalentů vyvolává dojem, že „vstoupil, přistoupil, vkročil“ odpovídá jen německému „er ist getreten“, „kopl“ jen „er hat getreten“ a „šlápl“ může být překladem obou.

Rozdělení do jednotlivých podvýznamů není vždy průhledné, např. hranice mezi 3. a 4. významem není evidentní a je dále stírána posledním příkladem pod bodem 3, který se týká sportu stejně jako bod 4. Důvod, proč byl přiřazen k 3. významu, by mohl být vid, protože v ekvivalenci je pod 3 uveden i tvar nedokonavý, zatímco pod 4 najdeme jen tvary dokonavé. Ostatní příklady v 3 jsou však rovněž dokonavé a německý uživatel předpokládá i ve spojení „den Ball/das Leder treten“ spíš význam jednorázového, bodového děje než zvyklostní význam, na který odkazuje česká vysvětlivka v závorce. Význam a vidovou hodnotu slovesa „čútat“ si v samotném slovníku ověřit nemůže, protože heslo v česko-německé části obsaženo není.

Tento z německého hlediska ne zrovna typický příklad je jediný v celé heslové stati, který je přeložen nedokonavým videm. Mezi ekvivalenty najdeme třikrát i nedokonavý tvar (3, 5, 10), nápadně je nedokonavý tvar uveden i u funkčního slovesa (10), kde výhradní užití dokonavého vidu v exemplifikaci odpovídá očekáváním na základě inchoativního způsobu slovesného děje německého slovesa. Nicméně celá exemplifikace vede německého uživatele k domněnce, že význam německého slovesa *treten* se v češtině vyjadřuje dokonavými slovesy.

Zdaleka ne tak jednoznačný je závěr ze zpracování slovesa *treten* v SIEB, i když i tady mají dokonavé překlady převahu:

treten I. (a, b, e) **1.** *šlápnout, stoupnout*; er ist mir auf den Fuß getreten *šlápl, stoupl mi na nohu*; **2.** *kráčet, jít, stoupat*; t. Sie näher! *přistupte blíže!*; **3.** **ans** Fenster t. *přistoupit k oknu*; **auf** j-s Seite t. *přidat se na čí stranu, přistoupit k čí straně*; **aus** dem Dienste t. *vystoupit, odejít ze služeb*; aus dem Zimmer t. *vyjít z pokoje*; **außer** Kraft t. *pozbyt platnosti*; **in** einen Wettbewerb t. *vstoupit do soutěže*; in e vordersten Reihen des Kampfes gegen e Umweltverschmutzung t. *postavit se do prvních řad boje proti znečišťování životního prostředí*; er tritt in sein zwanzigstes Jahr *jde mu na dvacátý rok*; in Ausstand t. *zahájit stávku*; in Briefwechsel mit j-m t. *začít si dopisovat s kým*; in j-s Dienst(e) t. *vstoupit do čích služeb, nastoupit u koho službu*; ins Haus t. *vstoupit do domu*; in Kraft t. *nabyt platnosti*; mit j-m in Verbindung t. *vejít s kým ve styk, spojit se s kým*; in den Vordergrund, in den Hintergrund t. *vstoupit do popředí, ustoupit do pozadí*; j-m in den Weg t. *zastoupit komu cestu, vstoupit komu do cesty*; in den Ruhestand t. *odejít na odpočinek, do penze*; **über** e Schwelle t. *překročit práh*; j-m **unter** e Augen t. *přijít komu na oči*; kalter Schweiß trat ihm **vor** e Stirn *studený pot mu vyvstal, vyrazil na čele*; **zu** Tage t. *objevit se, vyjít najevo*; **zwischen** e Streitenden t. *postavit se mezi hádající se*; r Mond tritt zwischen e Erde und e Sonne *Měsíc vstupuje mezi Zemi a Slunce*; **II.** přech. (a, h, e) **1.** *šlapat po čem, deptat co, pošlapat co*; etw. mit Füßen, unter e Füße t. *šlapat po čem (nohama), pošlapat co*; r Wurm krümmt sich, wenn er getreten wird (příslaví) *i ušlápnutý červ se svíjí*; **2.** einen Weg durch den Schnee t. *prošlapávat, vyšlapávat cestu sněhem*; e Bälge der Orgel t. *šlapat měchy varhan*; sich einen Dorn in den Fuß t. *vrazit si trn do nohy*; **3.** přen. er hat meinen guten Namen in den Kot, in den Schmutz getreten *pošlapal, potřísnil mé dobré jméno, vlácel mé dobré jméno blátem*

Už mluvnické informace k německému slovesu prozrazují všímavému německému uživateli, že heslová stat' v SIEB je defektní: SIEB zachycuje totiž jen intranzitivní sloveso s perfektem „ich bin getreten“ a přechodné sloveso s perfektem „ich habe getreten“, možnost užít i tento druhý tvar bez předmětu jakoby neexistuje. Chybí tak i celé významové pole, které LAN zahrnoval do vysvětlivky „einen Tritt geben“, a patřičný ekvivalent *kopnout/kopat*.

Jen u tří z šesti oddílů poskytuje heslová stat' ekvivalenty, pod ostatními číslicemi najde uživatel příklady, jejichž souvislost si musí domyslet sám. Do oddílu I.3. SIEB jednoduše shromáždil všechna spojení intranzitivního *treten* s předložkovými pády (s výjimkou *treten auf etw.*, což je zachyceno v příkladu pod I.1.), a to abecedně podle předložek. Důležitá informace o spojovatelnosti je však zčásti znehodnocována tím, že najdeme promiskue příklady s plnovýznamovým slovesem a spojení funkčního slovesa. Tak např. stojí za sebou zcela konkrétní *ins Haus treten* a spojení s abstraktním podstatným jménem *in Kraft treten*.

Až na dvě výjimky (*er tritt in sein zwanzigstes Jahr, r Mond tritt zwischen e Erde und e Sonne*) jsou všechna spojení v bodě I.3. přeložena dokonavým videm. Jen dokonavé ekvivalenty a překlady najdeme i v bodě I.1. Naproti tomu jsou všechny ekvivalenty v I.2. nedokonavé tvary (příklad je tentýž jako v LAN, dokonavý vid je tedy podmíněn rozkazovacím způsobem). Zásadní rozdíl mezi podvýznamy I.1. a I.2. může německý uživatel vytušit z příkladů: dokonavé ekvivalenty *šlápnout, stoupnout* by měl užít, jde-li o jeden jediný krok, nedokonavé ekvivalenty *kráčet, jít, stoupat* vyjadřují naopak několik kroků. Předložkové pády, které se pojí s plnovýznamovým slovesem *treten* (konkrétní příklady v I.3.), označují cíl pohybu, a proto je při takových spojeních překlad dokonavým tvarem na místě, i když pohyb se skládá z více kroků.

V oddílu II. vymezení podvýznamů nekoresponduje s rozdělením vidových tvarů. V bodě II.1. uživatele nejdříve zarazí shoda ekvivalentů a překladů v exemplifikaci. Vzhledem k tomu, že v uvedených spojeních má *treten* přenesený význam (tentýž jako v II.3., kde je označen jako přenesený), vzniká tak nejistota, jestli nemají i ekvivalenty jen tento přenesený význam. Dále není jasno, jestli jemný významový rozdíl mezi *etw. mit Füßen treten* a *etw. unter die Füße treten* je zachycen právě vidovým rozdílem (*šlapat* vs. *pošlapat*) nebo zůstal bez povšimnutí a překlady jsou homonymní. Úplně postrádáme ekvivalent s uvedenou valencí pro případ, že předmět tranzitivního slovesa *treten* je živý tvor.

Pod bodem II.2. najdeme dva příklady s překladem s nedokonavým slovesem a jeden, jehož překlad užívá dokonavé sloveso. Vidový rozdíl prozrazuje nesourodost příkladů. Podobně jako při intranzitivním *treten* si německý uživatel vyloží rozdíl tím, kolikrát se pohyb nohem provádí. Aby vznikla cesta sněhem nebo aby se naplnily měchy varhan, je nutno víc než jedno šlápnutí, naopak ten, kdo šlápně na trn, se pravděpodobně dalšího šlápnutí vyvaruje.

První analýzu heslových statí ohledně vidu můžeme shrnout takto: LAN dává německému uživateli informaci o vidových tvarech, ale neinformuje o jejich užití. LING vidové dvojice poskytuje ve velmi omezené míře, většinou uvádí jen dokonavý tvar, ten je podle exemplifikace také jediný správný pro překlad německého slovesa *treten*. SIEB neuvádí vidové dvojice vůbec, rozděluje však zčásti podvýznamy podle vidu, a to tak, že jednomu kroku nebo šlápnutí odpovídají

překlady s dokonavým slovesem, více krokům nebo opakovanému šlápnutí překlady s nedokonavým slovesem.

Když si zjistíme v paralelním korpusu InterCorp, kolikrát se slovníkové ekvivalenty v textech vyskytnou opravdu jako ekvivalenty německého slovesa *treten*, dominují skutečně dokonavé tvary. Z ověřených ekvivalentů se nejčastěji paralelně s *treten* objevují dokonavá slovesa *přistoupit* (254) a *vstoupit* (217). Ovšem zvlášť druhé sloveso slouží i k překladu spojení s funkčním slovesem *treten*, kde je dokonavý vid podmíněn inchoativním způsobem slovesného děje. Přesto je převaha dokonavých paralel k německému *treten* jasná. Třetí hojnější ekvivalent, nedokonavé *jít* má jen polovinu výskytů (113). Trošku jinak se jeví situace, když se podíváme na vidové dvojice *šlapat/šlápnout* a *kopat/kopnout*. U první dvojice je užití obou tvarů vyváжено (šlapat 40, šlápnout 38), u druhé lehce převáží nedokonavý vid (kopat 31, kopnout 22).

Nápadné je, kolik slovníkových ekvivalentů se v paralelním korpusu vůbec nevyskytuje. Týká se to především ekvivalentů ze slovníku LING (*střelit*, *prošlapat*, *rozšlápnout*, *prošlápnout*, *prokopnout*; po jednom výskytu: *vyšlapat*, *ušlapat*; ze SIEB nemá výskyt *deptat*), které musíme proto hodnotit jako nefunkční.

5.2.2 kopat/kopnout

Podíváme se nyní na jeden z možných ekvivalentů německého slovesa *treten* a jeho zpracování v česko-německých částech analyzovaných slovníků. Všechny slovníky věnují nedokonavému a dokonavému tvaru samostatná hesla, jediné LAN odkazuje v heslové stati *kopnout* na nedokonavý tvar *kopat*, opačně ale *kopnout* jako vidový protějšek ke *kopat* neuvádí, tam najdeme jen tři perfektivující předpony bez údajů, ke kterému z významů utvoří dokonavý protějšek nebo jak význam základního slovesa obměňují. Slovníky tedy přenechají náhodě, jestli uživatel souvislost mezi hesly *kopat* a *kopnout* objeví a jak přesně tuto souvislost hodnotí.

Čistě vidové dvojice se podle Kopečného neliší základním významem a překládají se proto do jazyků, v nichž kategorie vidu neexistuje, týmž slovesem⁶⁴. Podle tohoto kritéria považuje *kopat/kopnout* za vidovou dvojici slovník LING a pro určité významy i SIEB. V LAN se ekvivalenty neshodují, odkazu na nedokonavý tvar

---

⁶⁴ Kopečný, s. 40

z dokonavého můžeme však rozumět také jako odkaz na další možné významy dokonavého slovesa. Proti takovému výkladu lze namítnout, že jediná uvedená valence u *kopnout* se shoduje s valencí v podheslu *kopat koho* a odkaz se vztahuje proto jen na toto podheslo.

kopa|nice *f* (2a), ~**nina** *f* (1) Rodeacker *m*; ~**t** <**na-**, **vy-**, **za-**> (-u/-ám) *v/t* graben; *Kohle fördern*; *Kartoffeln ernten*; *Grab schaufeln*; *Pferd: ausschlagen*; *F verpatzen*; *v/i* SP Fußball spielen; ~**t k-o j-m** Fußtritte versetzen; ~**t míč do branky** den Ball ins Tor schießen

kop|nout *pf.*, **po-**, **z-** (-*pl*) **k-o j-m e-n** Fußtritt versetzen; → **kopat**; ~**nutí n** (3) Fußtritt *m*; Spatenstich *m*

Diference vidů je v ekvivalenci ke *kopat/kopnout koho* jednoznačná: nedokonavému vidu v češtině odpovídá množné číslo v německém ekvivalentu, dokonavému vidu jednotné číslo. Toto jednoduché přiřazení je však hned zkomplikováno dalším spojením: kolik kopnutí se potřebuje, aby se míč dostal do branky? Německý překlad vyvolává představu jednoho kopnutí, ale příklad najdeme v hesle nedokonavého tvaru. Nejasný z pohledu počtu kopnutí je také ekvivalent *ausschlagen*, který může sice znamenat vlastnost koně, pravděpodobnější je ale aktuální jednorázový děj. Tento ekvivalent je také z jiného důvodu problematický, je totiž vždy intranzitivní, LAN ho zařazuje k tranzitivním a to, že *Pferd* není předmět, naznačuje jen dvojtečkou. Další ekvivalent *verpatzen* obsahuje ve své sémantice (špatný) výsledek děje, a zdá se proto lépe odpovídat dokonavému vidu⁶⁵. V heslové stati k nedokonavému *kopat* najdeme tedy šest ekvivalentů, u nichž Němec jasně pocítuje trvání nebo opakování děje, u dvou ekvivalentů (*ausschlagen*, *schießen*) není takový význam prvotní, ale je možný, jeden (*verpatzen*) ho v podstatě vyloučí.

Zatímco LAN pomocí ekvivalentů zprostředkuje uživateli představu o významové stránce vidového rozdílu, LING tento rozdíl naopak zastírá.

kopat *ned.* **1** (hloubit) graben*, (motykou) hacken; ~ **studnu** einen Brunnen graben; ▷ ~ **si vlastní hrob** sich sein eigenes Grab graben; **Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.** Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein. **2** (nohou) treten*, (kopytem) ausschlagen*; **Kůň kope.** Das Pferd schlägt aus.; ~ **do míče** gegen den Ball treten; (sport.) ~ **roh** eine Ecke treten; ~ **zlato** nach Gold graben **3** (ob. expr.) (sport.) (hrát fotbal) Fußball spielen

kopnout *dok.* **1** (motykou ap.) graben* **2** (nohou ap.) treten*, mit dem Fuße stoßen*

⁶⁵ Nelze např. říct *, „Der Schüler verpatzt den Test zwei Stunden lang.“ I kdyby psal písemku opravdu dvě hodiny, vyjadřuje *verpatzen* celkově jen to, že na konci stojí špatný výsledek.

Jak pro první, tak pro druhý význam najdeme v obou heslech stejné ekvivalenty (mohli bychom sice dojít k trošku podivnému závěru, že *kopat motykou* je německy *hacken*, *kopnout motykou* je *graben*, nicméně v obou případech vyjadřuje německé sloveso děj, který určitý čas trvá a skládá se z většího počtu stejných pohybů). Ekvivalenty u prvního významu se zdají hodit spíš pro nedokonavý vid, navzdory tomu označují ekvivalenty a překlady spojení k druhému významu vesměs jednorázový děj, a to i v heslu nedokonavého slovesa (poslední příklad pod *kopat 2* je špatně zařazen, patří významem jednoznačně pod první bod). Diskutabilní jsou i tady překlady *das Pferd schlägt aus* a *gegen den Ball treten*, které však mohou označit i zvyk nebo opakovaný děj. Vyloučen je takový výklad pro *eine Ecke treten*, přesto LING tímto příkladem zřejmě správně zaznamenává jazykovou skutečnost. V paralelním korpusu najdeme dva podobné doklady: *kopat jedenáctku – einen Elfmeter schießen* a *kopat pokutový kop – einen Strafstoß ausführen*.⁶⁶ Ve všech třech případech by Němec na základě obecného poučení o významu vidů předpokládal dokonavý vid, německé formulace totiž vyjadřují bodový děj, který se nemůže rozšiřovat v čase, a jedinou možností dát jim význam slučitelný s přítomností by bylo opakování, které je však vyloučeno jednotným číslem u substantiva. Tím zajímavější by bylo pro uživatele informace, jestli se s podobnou kolokací vyskytne i dokonavé sloveso. LING ke *kopnout* žádnou exemplifikaci neposkytne, smíme-li z toho vůbec něco vyvodit, je to závěr, že všechny typické výskyty slovesa *kopat/kopnout* užívají nedokonavý tvar. Pravděpodobnější je ovšem nedostatečné vypracování heslové stati k heslu *kopnout*.

Zatímco v LAN a LING jsou statě dokonavého *kopnout* výrazně kratší než statě k heslu *kopat*, je rozdíl v rozsahu v SIEB nepatrný.

⁶⁶ a(č): Narodil jsem se první neděli v září roku jeden tisíc devět set dvacet osm právě ve chvíli, kdy se dole na hřišti kopal pokutový kop v rozhodujícím mači o postup do první bé třídy.

a(n): Ich kam am ersten Sonntag im September des Jahres 1928 zur Welt, gerade in dem Augenblick, als unten auf dem Fußballplatz im Entscheidungsspiel um den Aufstieg in die erste B-Klasse ein Strafstoß ausgeführt wurde.

b(č): - Ten parchant je jako kočka, jako kočka, vzal jsem ho, ale pořádně, jiného už by vezla sanitka, ale on, parchant, bude kopat jedenáctku ...

b(n): » Dieser Bastard ist wie eine Katze, wie eine Katze, ich habe ihn mir hergenommen, ganz schön, einen anderen hätten die Sanitäter schon längst weggetragen, aber dieser Bastard wird einen Elfmeter schießen ... «

kopat ned. **I.** *graben* (u, h. a) **1.** *schaufeln* (h.); k. díru, hrob *ein Loch, ein Grab graben, schaufeln*; ♦ kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá (přísl. *wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein*); **2.** *ausheben* (o, h. o); k. základy *den Grund ausheben*; **3.** k. uhlí *Kohlen graben, fördern*; k. kořeny, brambory *Wurzeln, Kartoffeln graben*; **4.** *bebauen* (h.), *hacken* (h.); k. pole, vinici *den Acker, den Weinberg graben, hacken*; **II.** **1.** *ausschlagen* (u, h. a); kůň kope s *Pferd schlägt (aus)*; **2.** k. koho (nohou) *j. mit dem Fuße stoßen (ie, h. o), j-m Tritte versetzen (h.)*; **III.** sport. *Fußball spielen* (h.); **IV.** hovor. expr. *verpfuschen* (h.), *verpatzen* (h.); pořád to kope *er verpatzt das immer wieder*

kopnout dok. **I.** *einen Spatenstich tun* (tat, h. getan); *graben* (u, h. a); kopl sotva dvakrát do země a už měl dost *er tat kaum zwei Spatenstiche, und schon hatte er genug*; **II.** **1.** koho *j. treten* (a, h. e), *j. mit dem Fuße stoßen (ie, h. o), j-m einen Fußtritt, Tritt geben* (a, h. e) *n. versetzen* (h.); zaslouží k., aby ho člověk kopl *er verdient einen Fußtritt*; **2.** *schlagen* (u, h. a); kůň kopl čeledína s *Pferd hat den Knecht geschlagen*; **3.** do čeho *an etw. mit dem Fuß stoßen*; ♦ žert. aby tě husa kopl! *hol dich r Kuckuck!, dass dich s Mäuschen beiß'!*; **III.** **kopnutí** s. **1.** (nohou) *r Fußtritt* (-[e]s, -e), *r Fußstoß* (-es, -e); **2.** (motykou) *r Spatenstich* (-[e]s, -e)

Rozdělení nedokonavého hesla do podvýznamů je podobné jako v LING, jen je navíc čtvrtý význam „verpatzen“ a první a druhý význam jsou dále diferencovány. V dokonavém hesle najdeme jen první dva významy a ještě se posunul poměr mezi nimi: význam „graben“, který má u nedokonavého slovesa 4 podbody, má u dokonavého jen jeden, zato dominuje význam „treten“. Že se *kopnout* ve významu „graben“ vyskytuje spíš zřídka, tušíme i z ekvivalentu *einen Spatenstich tun*, který však zase jasně vyjadřuje jednodobový děj oproti vícedobovým dějům v ekvivalenci nedokonavého slovesa⁶⁷. I u podvýznamu „treten“ je vidový rozdíl přeložen rozdílem v čísle podstatného jména (*j-m Tritte versetzen* (ned.), *j-m einen Fußtritt, Tritt geben* (dok.)), i když až po shodném ekvivalentu *j. mit dem Fuße stoßen* (jednotné číslo instrumentu nezabrání opakování děje, jednou nohou můžu kopnout jednou, ale i kopat vícrát). Také pro činnost koně, kde je v hesle nedokonavého slovesa (II.1.) možné jak aktuální, tak i neaktuální význam, je v hesle dokonavého slovesa (II.2.) příklad s jednoznačně aktuálním, a to jednorázovým významem⁶⁸.

⁶⁷ Nechci tady diskutovat přiměřenost překladů *Kohlen graben*; *Wurzeln, Kartoffeln graben*, protože není podstatná pro otázku vidu. Jistě volil LAN pro tyto kolokace vhodnější ekvivalenty. Na druhé straně by se právě u těchto předmětů nabízel překlad se slovesem *graben*, ale se změněnou valencí, kterou zachycuje jedině LING, a to nešťastně v špatně zařazeném příkladu, totiž *nach etw. graben*.

⁶⁸ I v tomto případě je volený ekvivalent pro danou kolokaci neobvyklý, objeví se tady zřejmě pod vlivem intranzitivního *ausschlagen*, pro otázku vidu je tato chyba nepodstatná, protože i z daného překladu lze jasně poznat jednorázovost děje.

Shrneme, že slovníky, pokud vidový rozdíl v ekvivalenci zachytí, ho vyjadřují shodně číslem podstatného jména v opisné konstrukci. Čistě verbální německý ekvivalent není s to vidový rozdíl vyjádřit (srov. ekvivalenty v LING). Všechny slovníky se shodují v tom, že nedokonavý tvar *kopat* má víc významů než dokonavé *kopnout*. Jen *kopat* slouží podle nich k označení sportu (*Fußball spielen*) a činností v tomto sportu (*kopat míč do branky, kopat do míče, kopat roh*). SIEB a LAN dokládají dále jen pro *kopat* význam „verpatzen“.

V paralelním korpusu InterCorp je zúžení významu slovesa v dokonavém vidu ještě jasnější: *graben* (34) a *treten* (31) se vyskytují ve vyváženém počtu paralelně s *kopat*, paralelně s *kopnout* se přitom *graben* nebo sloveso s podobným významem nevyskytují ani jednou. Na základě tohoto výsledku musíme kritizovat hlavně heslo *kopnout* v LING, kde je *graben* uvedeno jako první význam bez specifikace, že jde o jediné kopnutí, a tedy poměrně řídký význam.

Pro sportovní význam najdeme v paralelním korpusu 10 dokladů ke *kopat* (*spielen* (4), *schießen* (6))⁶⁹, ale i 4 ke *kopnout* (*kopnout do míče* (2), *kopnout si* (2)). Převaha nedokonavého vidu se tedy potvrzuje, výlučnost nedokonavého vidu u tohoto významu, kterou předstírají slovníky, však zřejmě neplatí.

Žádný doklad v korpusu nemá *verpatzen* nebo *verpfuschen* paralelně s *kopat*. Za to najdeme však pro *kopnout* význam, který slovníky nedokládají (buď ho vynechaly, protože je nespisovný, nebo je nový): *kopnout do sebe něco – sich etw. reinziehen, etw. auf ex trinken (drogy, alkohol)*⁷⁰.

U významu „treten“, ve kterém se jeví *kopat* a *kopnout* jako vidová dvojice, paralelní korpus potvrzuje rozlišení vidu ve slovnících: pokud se najde v německém paralelním textu reflex českého vidu, pak je vyjádřen číslem podstatného jména.⁷¹ Na

⁶⁹ Další 12 výskytů má záměrně nesprávná formulace *dělat kopat – Fußball machen* napodobující mluvu cizince, všechny výskyty ze stejného textu.

⁷⁰ a(č): *Vyblil jsem svých dvanáct kafí na záchodech v Madone International a pak jsem do sebe kopnul loka, abych se zase postavil na nohy.*

a(n): *Ich habe meine zwölf Tassen Kaffee ins Klo von Madone International erbrochen und mir dann eine Linie reingezogen, um wieder ins Lot zu kommen.*

b(č): *A ještě ten fór „tekila bum bum“: to se dívka řekne, aby stiskla mezi zuby kousek limetky a na ruku se jí nasype trocha soli. Pak člověk sůl slízne, kopne do sebe plnou sklenici tekily - Schweppes a skousne ten citron v její puse.*

b(n): *Man bittet das Mädchen, auf ein Stück grüner Zitrone zu beißen, man schüttet Salz auf ihre Hand, leckt das Salz ab, trinkt ein Tequila-Schweppes auf ex und holt die Zitrone aus ihrem Mund.*

⁷¹ Jeden doklad (vyskytující se celkem osmkrát ve shodném znění) se zdá jednoznačnému přiřazení nedokonavý vid – množné číslo, dokonavý vid – jednotné číslo protřečít:

základě tohoto výsledku můžeme sloveso *kopat/kopnout* přiřadit ke skupině dvojic, u nichž má dokonavý tvar význam momentánnosti, jednofázovosti oproti nedokonavému tvaru vyjadřujícímu vícefázový děj. Tento významový rozdíl vylučuje substituci dokonavého tvaru nedokonavým, opozice tedy není privativní a nedokonavý tvar je stejně jako dokonavý příznakový. Daneš proto nepokládá tyto tvary za vidové dvojice, ale za nepárová slovesa s určitým způsobem slovesného děje.⁷² Pro zpracování ve slovnících z toho vyplývá požadavek věnovat v česko-německé části dokonavému i nedokonavému slovesu zvláštní hesla (splňují všechny zkoumané slovníky) a volit ekvivalenty tak, aby významový rozdíl vynikl (nesplňuje LING). V německo-české části se musí u těchto sloves považovat české vidové tvary za nesynonymní podvýznamy německého slovesa, které je v aktivním slovníku nutné od sebe odlišovat (splňuje jen částečně SIEB, kde ale nejsou uvedeny dvojice).

5.3.1 werfen

Stejně jako *treten* označuje německé sloveso *werfen* pohyb částí těla, tady rukou, rozdíl je však v tom, že *werfen* implikuje předmět, jehož let se pohybem způsobuje, a že děj je primárně jednofázový. Aktuální přítomnost dokáže sloveso vyjádřit, jen když označuje opakování děje. Tím, že dějem je zasažen další předmět, je opakování méně pravděpodobné než v případě *treten*⁷³. Na základě těchto významových rysů očekáváme v češtině převážně dokonavé ekvivalenty, není však jisté, že české ekvivalenty náleží ke stejné skupině vidových dvojic jako *kopat/kopnout*.

LAN i v tomto případě dodržuje zásadu uvést oba vidové protějsky, a to i u příkladů. Heslová stat' tím nezískává na přehlednosti ani na informativnosti – ke všem příkladům se dozvíme jen to, že možné jsou oba tvary.

'werfen <wirft, warf, geworfen> házet <hodit> (*mit D I; in A do G*), vrhat <-hnout> (*a ZOOL*); **den Ball** ~ házet <hodit> míčem; **j-n aus dem Haus** ~ vyházet <-hodit> k-o

(č): *At' mě náš vosel lkán kopne, jestli já se v tomhle vyznám ...*

(n): *Da soll mir unser Esel lkan tausend Tritte versetzen, falls ich jetzt Bescheid weiß ...*

Odchytku můžeme si vysvětlit jednak tím, že dokonavý vid v češtině je tady podmíněn způsobem, jednak tím, že množné číslo v němčině ve spojení s určitou číslovkou nestojí v protikladu k pojetí děje jako celistvého, ohraničeného.

⁷² Daneš, s. 91

⁷³ Opakování předpokládá buď návrat předmětu, tak např. když si děti hrajou „werfen und fangen“, míč se k nahazovači vrací, nebo tvorbu nového předmětu, např. když se hází sněhovými koulemi. Další fáze vícefázového děje tedy nemůže tak bezprostředně navázat na předchozí jako v případě *treten*, a proto je nahlížení na děj jako vícefázový méně pravděpodobné.

z domu; *mit et nach j-m* ~ házet <hodit> čím po kom; *mit Geld um sich* ~ *fig* rozhazovat <-házet> peníze; *sich* ~ *Holz* <z>kroutit se; *sich auf den Boden* ~ vrhat <-hnout> se na zem; *sich vor den Zug* ~ vrhat <vrhnout> se pod vlak

Heslová stať nabízí uživateli dva ekvivalenty. K prvnímu ekvivalentu jsou v závorkách uvedeny dvě valence, které tady neslouží k vyjasnění významu, ale upozorňují na rozdílnou valenci v němčině a češtině. Problematická je neúplnost druhé valence, chybí údaj o předmětu, zřejmě protože je v obou jazycích vyjádřen 4. pádem, ovšem první valence nabízí právě jinou možnost vyjadřovat tento předmět.⁷⁴ K druhému ekvivalentu najdeme jen poznámku k významu, totiž, že platí i v zoologickém významu (tj. „rodit“). Ten zachycuje např. LGDaF jako samostatné heslo. Když *vrhat/vrhnout* tento význam má „také“ (*a*), musí mít hlavně jiný význam. Jak se v něm liší od *házet/hodit* a jestli platí stejné valence, se nedozvíme. Čárka mezi oběma slovesy naznačuje, že se jedná o synonyma.

Následuje sedm spojení se slovesem *werfen*, která nejsou graficky rozlišována, i když mají různé funkce. První a třetí jsou příklady, kde je sloveso užito v konkrétním významu, a vyjasňují valenci (první uvádí k tomu kolokaci, třetí jen valenční pozice). V druhém a čtvrtém spojení má *werfen* přenesený význam (v případě čtvrtého je to označeno zkratkou *fig*). Pak je uvedeno zvrtné sloveso, které by si vzhledem k speciálnímu významu a podmětu zasloužilo vlastní heslo. I poslední dvě spojení jsou zvrtná, vyžadují však lidský podmět a určení směru. Z toho, jak se obě slovesa rozdělují na překlady ve spojeních, může uživatel vyvodit, že *házet/hodit* znamená pohyb rukou, z které se pustí něco tak, aby to letělo, *vrhat/vrhnout se* (jen zvrtné) je naproti tomu rychlý pohyb celým tělem dolů. O významovém rozdílu vidových tvarů se ve statí nic nedozví.

⁷⁴ Např. *mit einem Stein werfen* (*hodit kamenem*) vs. *einen Stein ins Wasser werfen* (*hodit kámen do vody*), srov. první příklad u SIEB (viz dole)

LING rozliší v heslové stati *werfen* osm podvýznamů, které jsou z hlediska vidu většinou jednotné.

werfen* *Vb* (wirft, warf, h. geworfen) **1** hodit/házet, vrhnout/vrhat; **Er hat den Speer sehr weit geworfen.** Hodil daleko oštěpem.; **neuen Weltrekord** ~ hodit nový světový rekord **2** *mit etw. nach j-m* házet čím po kom; **mit Schneebällen nach dem Bruder** ~ házet po bratrovi sněhovými koulemi **3** *irgendwohin* (vy)hodit, házet kam; **Das Pferd warf ihn aus dem Sattel.** Kůň ho vyhodil ze sedla. ; **die Kleider von sich** ~ shodit ze sebe šaty; ▷ *j-n aus dem Zimmer* ~ vyhodit koho z pokoje; **einen Blick in die Zeitung** ~ podívat se do novin; **eine Frage in die Debatte** ~ nadhodit otázku do debaty **4 sich** ~ vrhnout se; **sich vor einen Zug** ~ vrhnout se pod vlak; **sich j-m zu Füßen** ~ vrhnout se komu k nohám **5** házet, vrhat, tvořit; **Der Stoff wirft Falten.** Látka tvoří faldy.; **einen langen Schatten** ~ vrhat dlouhý stín **6 sich** ~ deformovat se, měnit tvar (vlhkostí, chladem ap.) **7** vrhnout (mláďata) **8** (neform.) zatáhnout (zaplatit); **eine Runde** ~ zatáhnout rundu

První tři body zachycují význam „pustit něco z ruky tak, aby to letělo“ a diferencují ho podle valence. V prvním podbodu najdeme stejné ekvivalenty jako v LAN, i tady s oběma vidovými tvary, příklady jsou přeloženy dokonavým videm. Valence *mit etw. nach j-m werfen* se podle druhého bodu překládá vždy nedokonavým tvarem. V příkladu koresponduje nedokonavý vid s množným číslem hozeného předmětu, podle ekvivalentu musíme však vycházet z toho, že by se stejně užíval nedokonavý vid, i kdyby tam stalo jednotné číslo. Ovšem paralelní korpus dokládá mylnost tohoto závěru, valence se uplatňuje stejně se slovesem *hodit* a počet hozených předmětů je spolehlivým kritériem pro volbu vidu. Pro valenci *irgendwohin werfen* uvádí LING dokonavý tvar s označenou možností ho ještě přefigovat a nedokonavý tvar, tyto tvary však netvoří vidovou dvojici, ale jsou samostatnými slovesy (odděluje je čárka, ne lomítko). Vzhledem k tomu, že všechny příklady a idiomatická spojení pod tímto bodem jsou přeloženy dokonavými slovesy, je funkce nedokonavého ekvivalentu *házet* nejasná.

Další podvýznamy jsou z hlediska vidu už jednoznačné: jen dokonavým videm se překládá zvrtné *sich werfen* ve smyslu „pohyb celým tělem dolů“, zoologický význam (7) a spojení *eine Runde werfen* (8). Jen nedokonavě se překládá *werfen* v případech, kde neoznačí záměrnou činnost, ale je přisuzováno nějakému materiálu (významy „tvořit“ (5) a zvrtné „deformovat se“ (6)).

Ohledně distribuce sloves *hodit* a *vrhnout* se shoduje LING s LAN. Ohledně vidu je heslová stat' v LING jednoznačnější, protože většinou uvádí jen jeden vid. Tam, kde ekvivalence poskytne oba vidové tvary, jsou příklady vesměs v dokonavém vidu,

který bude uživatel proto upřednostňovat (nabádá k tomu mimochodem už také pořadí v uvedených vidových dvojicích s dokonavým tvarem jako prvním). Na první pohled LING poradí uživateli lépe než LAN, který vid má používat, problém však je, že jednoznačné údaje k vidu ve slovníku se neshodují vždy s jazykovým územ, jak ho doloží paralelní korpus (podvýznam 2).

SIEB rozděluje heslovou stat' k slovesu *werfen* na čtyři významy, z nichž dva dále diferencuje.

werfen (a, h. o) **I.** *hodit, házet*; **1.** einen Stein ins Wasser w. *hodit kámen do vody*; etw. in den Papierkorb w. *hodit co do koše, zahodit co*; sport. den Ball, den Diskus, den Hammer, den Speer w. *házet míčem, diskem, kladivem, oštěpem*; Handgranaten w. *házet ruční(mi) granáty*; **2.** verliebte Blicke w. *vrhat zamilované pohledy, házet očkem, zamilovaně po kom pokukovat, dívat se na koho zamilovanými očima*; Falten w. *tvořit, dělat záhyby*; Schatten w. *(u)dělat, vrhat stín*; eine schwere Krankheit warf ihn **aufs** Krankenlager *těžká nemoc ho uvrhla na lože*; eine Skizze aufs Papier w. *načrtnout, naskicovat*; das wirft kein gutes Licht, ein seltsames Licht auf ihn *to na něj vrhá divné světlo, to ho ukazuje v nepříznivém světle*; er hat ein Auge auf sie geworfen *myslí si na ni, měl na ni spadeno*; j-n **aus** dem Hause, aus der Tür w. *vyhodit koho z domu, ze dveří*, hovor. expr. *vyrazit koho ze dveří*; j-n **ins** Gefängnis w. *uvrhnout koho do vězení, uvěznit koho*; frische Truppen in den Kampf w. *vrhnout čerstvé oddíly, pos(i)lat posily do boje*; e Flinte ins Korn w. *zahodit flintu do žita, vzdá(va)t se čeho, utíkat od čeho*; e Tür ins Schloß w. *prásknout dveřmi, zabouchnout dveře*; alles in einen Topf w. *házet všechno do jednoho pytle, na jednu hromadu*; mit Steinen **nach** j-m, nach etw. w. *házet kameny po kom, po čem, bojkotovat koho, co*; etw. **über** den Haufen w. *převrhnout, překotit co, zvrátit co*; e Berechnungen über den Haufen w. *zmást výpočty*; einen Plan über den Haufen w. *zmařit, zhatit plán*; er wirft gern mit Fremdwörtern **um** sich *rád se ohání cizími slovy*; mit Geld nur so um sich w. *rozhozovat peníze*; ich warf ihm den ganzen Kram **vor** e Füße *hodil jsem mu to všechno pod nohy*; **3.** Anker w. *(s)pustit, hodit kotvu*; **II.** **1.** sich j-m leidenschaftlich an den Hals w. *prudce koho obejmout, padnout, vrhnout se komu kolem krku*; sich vor den fahrenden Zug w. *vrhnout se pod jedoucí vlak, dát se přejet vlakem*; sich j-m zu Füßen w. *vrhnout se komu k nohám*; **2.** expr. sich in e Brust w. *vypínat se, vychloubat se, nafukovat se*; **III.** o zvířatech: e Katze hat sechs Junge geworfen *kočka vrhla šest koťat*; **IV.** s Holz wirft sich *dřevo se bortí, se kříví*

Jedině k prvnímu významu uvádí ekvivalenty, u dalších významů se překládá sloveso vždy s určitou kolokací, což se jeví zvláště oprávněné u významů III. a IV., kde je okruh možných podmětů velmi omezen. Ohledně vidu se SIEB u těchto významů shoduje s LING, ve významu „rodit (o zvířatech)“ překládá *werfen* dokonavým tvarem, ve významu „deformovat se“ nedokonavými. Význam I. a II. se liší v němčině zvrtným zájmenem, v češtině dominuje jako překlad II. významu sloveso *vrhnout* (najdeme ho však i v překladech frazeologických spojení v I.2.).

Ekvivalenty k I. významu jsou *hodit* a *házet* – SIEB je uvádí jako synonyma bez označení vidového rozdílu nebo souvislosti mezi nimi.

Příklady s konkrétním významem v I.1. ukazují podobnou korelaci jako u slovesa *treten*: jednotnému číslu v němčině (*einen Stein*) odpovídá dokonavý vid v češtině, množnému číslu (*Handgranaten*) nedokonavý vid. Výjimkou jsou tu zase sporty, kde je jednotné číslo přeloženo nedokonavým videm, zřejmě se v českém překladu rozumí sportu jako zvyk, opakovaná činnost, tento význam je však u německých příkladů určitým členem v podstatě vyloučen⁷⁵.

Pod I.2. shromažďuje SIEB příklady, v nichž je *werfen* užito přeneseně⁷⁶, pořadí je abecedně podle předložek, na začátku stojí příklady s bezpředložkovým předmětem. Překlady jsou z hlediska vidu různorodé, převaha dokonavého vidu není výrazná. Užití nedokonavého vidu v překladech lze zčásti vysvětlit množným číslem (*Blicke, Falten, mit Steinen, mit Fremdwörtern*), toto kritérium se však nemůže uplatňovat v případě nepočitatelných entit (*Schatten, Licht*) a hromadných pojmenování (*alles, den ganzen Kram, Geld*). U těchto spojení kolísá užití vidu v překladech, někdy jsou uvedeny i oba vidy, je-li to možné ve zkrácené podobě. Tak najdeme k *Schatten werfen* jako možné překlady *dělat* s perfektivujícím prefixem *u-* v závorkách, ale jen nedokonavé *vrhat*. Opačně k *frische Truppen in den Kampf werfen* je první překlad jen dokonavě *vrhnout*, druhá nabídka však *pos(i)lat* s naznačením obou tvarů. I další příklady doloží, že kritérium pro uvedení nebo neuvedení vidových dvojic bylo čistě grafické. Pokud je vidový protějšek uveden, pak vložením závorek do jednoho slova, nikdy nejsou vidové protějšky vypsány jako dvě slova. Tím se SIEB sice vyhýbá nepřehlednosti, kterou jsme pozorovali v LAN, informativnost však není o nic větší, naopak vyvolává výskyt vidové dvojice vedle slovesa bez vidového protějška mylnou domněnku, že toto sloveso je v daném významu nepárové. Např. pro frazém *die Flinte ins Korn werfen* nabízí SIEB celkem čtyři překlady resp. výklady: *zahodit flintu do žita* (dok.), *vzdá(va)t se čeho* (dok./ned.),

⁷⁵ Aby se vyjadřoval i v němčině zvyklostní význam, dalo by se uvažovat o vynechání členu, tím ale dojde ke změně slovního druhu, existuje označení sportu podstatným jménem slovesným *Speerwerfen*, není však sloveso **Speer werfen, er wirft Speer* (obdobně *Diskus-, Hammerwerfen*). Srovnej doklad z InterCorp:

(č): *A to ještě nebylo všechno, ještě musili házet koulí, oštěpem a diskem, aby dostali pevná ramena ...*

(n): *Und auch damit begnügte sich der alte Klapperzahn noch nicht. Damit sie breite Schultern bekamen, lernten sie Kugelstoßen, Speer- und Diskuswerfen.*

⁷⁶ Konkrétní je *mit Steinen nach j-m, nach etw. werfen*, překlad však vyzdvihuje i tady možný přenesený význam.

utíkat od čeho (ned.). Znamená to, že se frazém přeloží doslova jen dokonavým videm, zatímco jeho výklad je spíš nedokonavý (dva nedokonavé proti jedné dokonavé formulaci)? A ten, kdo *zahodí flintu do žita*, vždy jen *utíká*, ale nikdy *neuteče*?

Problém autorů rozhodnout se pro jeden vid (nechtěli-li z nedostatku místa uvést oba) je u těchto příkladů snad podmíněn i zvykem uvádět je v infinitivní podobě. Vidový význam je - jak ukázal Hník - v němčině signalizován souhrou několika prostředků, čím víc je německý příklad ochuzený, tím větší je proto pravděpodobnost, že mu v češtině odpovídají oba vidy. Větu *ich warf ihm den ganzen Kram vor die Füße* přeloží SIEB dokonavým videm *hodil jsem mu to všechno pod nohy*. I když se „celé to harampádí“ jistě složí z více věcí, vyvolává minulý čas⁷⁷ v příkladu jasnou představu jednorázovosti a dosažení výsledného stavu. Tato jasnost se ztrácí při infinitivní formulaci *j-m den ganzen Kram vor die Füße werfen*, stejně jako v jiném příkladu *alles in einen Topf werfen*, který přeloží SIEB nedokonavým videm. Němec by i tady očekával spíš dokonavý vid, protože spojení je rezultativní. Na druhé straně se *všechno* složí z více věcí, v tomto případě věcí, které k sobě nepatří, a které se proto *hází* pravděpodobně postupně, nikoliv *naráz do jednoho pytle*. Kontext, jenž by pomáhal mezi těmi z vidového hlediska protichůdnými významovými složkami rozhodnout, v slovníkovém příkladu chybí. Paralelní korpus tu dává za pravdu SIEB, *házet do jednoho pytle* má 10 výskytu, *hodit do jednoho pytle* nemá ani jeden.

Další významové podbody v SIEB jsou už vidově jednoznačné: I.3. nabízí jen dokonavé překlady (není jasné, proč dostala tato kolokace zvláštní podbod, dala by se zařadit mezi spojení v I.2.), zvrtné *sich werfen* je ve významu „prudký pohyb celým tělem“ (II.1.) přeložen dokonavými slovesy, ve frazému *sich in die Brust werfen* (II.2.) mu odpovídají nedokonavá slovesa.

---

⁷⁷ Zajímavé je, že je tady Präteritum přeložen dokonavým videm, podle poučení v úvodu se Präteritum většinou překládá nedokonavým videm a dokonavý vid překládá německé Perfekt. Jen v heslové stati *werfen* najdeme tři příklady proti tomuto pravidlu (ještě: *eine schwere Krankheit warf ihn aufs Krankenlager* (Prät. > dok.), *er hat ein Auge auf sie geworfen* (Perf. > ned.)) a jen jeden podle pravidla (*die Katze hat sechs Junge geworfen* (Perf. > dok.)).

Vid zřejmě nebyl kritériem pro odlišení významů v SIEB, přece jsou podbody vidově jednotné s výjimkou I.1. a hlavně I.2., který je i jinak nesourodý. Matoucí je zvláště občasné uvedení obou vidových tvarů, které možná upozorní českého uživatele na to, že obecně je možný překlad také vidovým protějškem, německému uživateli však nepomáhá, protože neví, podle čeho mezi tvary rozhodnout a co znamená, že od jednoho slovesa najde oba tvary, od druhého jen jeden.

Všechny slovníky tedy uvádí alespoň pro hlavní ekvivalent oba vidové tvary (SIEB je jako takové neoznačuje), LAN informuje také u dalších překladů o tvarech vidových dvojic, zase však neposkytuje návod, který tvar je v daném případě vhodnější. V LING a SIEB je většina podvýznamů vidově jednotná, nejasné z vidového hlediska jsou u nich informace k základnímu významu „pustit něco z ruky tak, aby to letělo“ a k přidruženým frazeologickým spojením (LING 1-3; SIEB I.). Korelace s číslem v němčině nevyniká tak jednoznačně jako v případě slovesa *treten*, to odpovídá očekávání, že opakování je u *werfen* méně obvykle, nicméně očekávaná převaha dokonavého vidu je v slovnících málo výrazná.

Paralelní korpus jednak potvrzuje dominanci dokonavého vidu paralelně k slovesu *werfen*, jednak však zjišťujeme, že slovníky oprávněně neuvádějí výlučně dokonavé překlady: *hodit* (340) má sice dvojnásobný počet výskytů paralelně s *werfen* než *házet* (168), rozdíl se u *vrhnout* (167) a *vrhat* (107) však už zmenšuje, uplatňují se tady kolokace jako *vrhat stín/světlo*, v nichž jasně dominuje nedokonavý tvar⁷⁸. Pro význam „rodit“ najdeme v paralelním korpusu jen dva doklady, oba s dokonavou paralelou, kterou nám nabízí i slovníky, význam „deformovat se“ se nevyskytne v InterCorpu vůbec.

5.3.2 házet/hodit

Podívejme se nyní, jestli vidový rozdíl v česko-německých částech slovníku vyniká jasněji. Všechny slovníky věnují slovesům *házet* a *hodit* vlastní hesla, žádný slovník explicitně neupozorňuje na souvislost mezi oběma hesly, ani v LAN není odkaz. Vzhledem k tvarové a tím i abecední vzdálenosti obou tvarů, je německý uživatel proto pravděpodobně neidentifikuje jako vidové protějšky. Podle významu je však všechny tři slovníky za vidové protějšky považují, první ekvivalent je u všech

⁷⁸ Vrhát stín 52, vrhnout stín 7; vrhat světlo 30, vrhnout světlo 9

hesel shodně *werfen*. LAN a LING uvádí u dokonavého slovesa jako další ekvivalent nespisovné *schmeißen*, které je až na stylistický příznak s *werfen* synonymní, a proto nemůže sloužit k diferenciaci vidů.

LAN poskytuje v obou heslových statích dále řadu kolokací a idiomatických spojení:

házet <od-, na-, s-, za-> (3. Pl. –ejí; házej!) werfen; ~ *lopatou* schaufeln; ~ *rukama* gestikulieren; (*je to*), *jako když hrách na stěnu hází* das ist in den Wind gesprochen; ~ *po kom (čím)* j-n bewerfen (mit D); ~ *po kom okem* j-m verliebte Blicke zuwerfen, F schöne Augen machen; ~ *se od. sebou* sich wälzen; *Fisch*: zappeln; *Wagen*: schleudern

hodit pf., do-, na-, v- (-zen) werfen, P schmeißen; ~ *čím* werfen mit (D); ~ *kamením* mit Steinen werfen; ~ *k-o přes palubu* F fig. j-n ausbooten; ~ *k-u co na krk* F j-m et. aufhalsen; ~ *kotvu* Anker werfen, vor Anker gehen; ~ *hlavou* den Kopf herumwerfen; ~ *očkem po kom* F ein Auge werfen auf (A), schöne Augen machen (D); ~ *sebou do gala od. parády* P sich in Schale werfen; *hod' sebou!* beeil dich!, mach schnell!

V heslové stati k *házet* označují všechny překlady (s výjimkou pro Němce zcela neprůhledného frazému *jako když hrách na stěnu hází* a valenčního údaje *házet po kom čím*) jednoznačně vícefázové děje. Méně jasné jsou překlady v heslové stati *hodit*. Nejlépe vyniká vidový rozdíl ve frazému, který je zachycen v obou statích: *házet po kom okem/hodit očkem po kom*, druhý překlad je sice v obou heslech shodný, první však využívá číslo k naznačení rozdílu. Avšak číslem se nemůžeme řídit při další uvedené kolokaci *hodit kamením* přeložené do němčiny množným číslem. Tento příklad se zdá nejméně vhodný k vyjasnění vidového významu. Všem dalším překladům lze rozumět rezultativně, i když takový význam není nutný. Jasnou jednofázovost vyjadřuje sloveso v *den Kopf herumwerfen*.

LING rozděluje heslové statě *házet* a *hodit* do několik podvýznamů, které vymezuje českým synonymem (v případě *hodit* 2 kolokací).

házet ned. 1 (vrhat) werfen*; (sport.) ~ *oštěpem* Speer werfen; ▷ ~ *všechny do jednoho pytle* alle in einen Topf werfen; ~ *komu klacky pod nohy* j-m Knüppel zwischen die Beine werfen 2 (pohazovat) werfen*, schütteln; ~ *lopatou* schaufeln; *Hází mu na krk celou domácnost*. Sie halst ihm den ganzen Haushalt auf. **házet se, házet sebou** ned. zappeln, sich herumwälzen; **házet sebou v posteli** sich im Bett herumwälzen

hodit dok. **1** (mrštit) werfen*, schmeißen* (hovor.), feuern (hovor.); ~ **mincí** eine Münze werfen; (hovor.) ~ **věci do skříně** Sachen in den Schrank hauen; ▷ (přen.) ~ **flintu do žita** die Flinte ins Korn werfen **2** (expr.) (psovi kost ap.) (hin)werfen*, schmeißen* (hovor.); ~ **drobky slepicím** den Hühnern Brotkrumen hinwerfen; ▷ (přen.) ~ **komu co na krk** j-m etw. an den Hals hängen **3** (přen., hovor.) (přinést zisk) abwerfen*, eintragen*; **Kolik to hodí?** Wie viel wirft das ab? **4** (prudce pohnout) werfen*, zucken; ~ **hlavou** mit dem Kopf zucken; ▷ ~ **očkem** po kom/čem einen Blick auf j-n/etw. werfen

V poměru vidových protějšků se nachází *házet* a *hodit* podle těchto údajů v prvním významu. Příklady ukážou i stejnou valenci, ačkoliv *házet oštěpem* je přeloženo do němčiny verbonominální vazbou, kterou německé slovníky ani internet nedokládají (viz poznámka 75). Shodně s heslem *werfen* v SIEB a s paralelním korpusem řadí LING frazém *házet všechny do jednoho pytle* k nedokonavému vidu, další frazém *házet komu klacky pod nohy* se tam ocitne zřejmě na základě množného čísla. Problematická je příkladová věta *Hází mu na krk celou domácnost*. Jednak není jasno, proč je přiřazena k druhému podvýznamu⁷⁹, jednak jsme našli spojení *házet/hodit komu co na krk* v LAN pod dokonavým slovesem, kde ho LING také uvádí v podobě s volně obsaditelnými valenčními místy. Tam je navíc označováno jako přenesené, v heslové stati *házet* se jedná podle údajů o přímý, nepřenesený význam. Toto si uživatel jistě sám opraví, jestli se může *někomu na krk házet* a nejenom *hodit* i jiné věci než *domácnost* si však s jistotou nedomyslí. Další překlady v nedokonavém hesle jsou jasně vícefázové.

V heslové stati k dokonavému tvaru najdeme několik překladů, u nichž se pociťuje i v němčině nahlížení na děj jako nerozdělený celek (*hinwerfen*, substandardní *hauen*). Neplatí to však pro *abwerfen* a *eintragen* v daném (jen z českých vysvětlivek pochopitelném) významu, kde můžeme předpokládat jednorázový anebo pravidelný zisk (příklad je příliš chudý na kontext). Ekvivalent v posledním podbodu *zucken* označuje dokonce kromě nezáměrného jednorázového pohybu i iterativní pohyb, příklad nepomůže tento druhý význam vyloučit⁸⁰, který se s dokonavým videm nesnese. LAN pro stejnou kolokaci volil vidově jasnější překlad. Poslední spojení *hodit očkem* je stejně jako v LAN přeloženo jednotným číslem⁸¹.

⁷⁹ Vzhledem k frazeologickému užití slovesa nelze to ani vyvrátit, avšak s ekvivalentem *schütteln*, podle kterého si Němec musí vykládat rozdíl k prvnímu podvýznamu, si *aufhalsen* těžko spojí.

⁸⁰ *Mit dem Kopf* není obvyklá kolokace k slovesu *zucken*, takže Němec dobře neví, jaký pohyb si má představit.

Číslo jako prostředek vyjádření vidového rozdílu v němčině při překladu slovesa *házet/hodit* vyloučí zpracování v SIEB, první příklady jsou totiž *házet míčem*, *ručním granátem* na jedné straně a *hodit kamenem* na straně druhé. Všechny tyto spojení překládá SIEB do němčiny jednotným číslem.

házet ned. **I.** *werfen* (a, h. o); h. míčem, ručním granátem, kamením *einen Ball, eine Handgranate, Steine werfen*; h. rukama *mit den Händen schlenkern, fucheln*; h. lopatou písek *Sand schaufeln*; ♦ h. po kom blátem *j. mit Kot bewerfen*; hází (kolem sebe) penězi *er wirft mit Geld nur so um sich*; h. flintu do žita *e Flinte ins Korn werfen*; to je, jako když hrách na stěnu hází *das heißt Erbsen an e Wand werfen, das heißt tauben Ohren predigen*; h. někomu klacky pod nohy *j-m Prügel, Knüppel zwischen e Beine werfen*; h. komu co na krk *j-m etw. an den Hals hängen, aufhalsen*; h. očkem po kom *j-m (verliebte) Blicke zuwerfen*; h. komu písek do očí *j-m Sand in e Augen streuen*; h. všechno do jednoho pytle *alles in einen Topf werfen*; **II.** **h. sebou** **1.** *sich herumwälzen* (h.); hází sebou v posteli *er wälzt sich im Bett herum*; **2.** *zappeln* (h.); ryba sebou házela v síti *r Fisch zappelte im Netz*; **3.** *schleudern* (h.); vůz sebou hází *r Wagen schleudert*

hodit dok. **I.** *werfen* (a, h. o); **1.** h. kamenem *einen Stein werfen*; ♦ h. flintu do žita *e Flinte ins Korn werfen*; **2.** h. po kom kamenem *einen Stein nach j-m werfen, j-m einen Stein nachwerfen*; h. co komu *etw. vor j. werfen, etw. j-m zuwerfen*; h. kamenem do okna *einen Stein ins Fenster werfen, mit einem Stein ein Fenster einwerfen*; ♦ expr. h. co komu na krk, na hlavu, pod nohy *j-m etw. an den Hals, an den Kopf, vor e Füße werfen*; h. koho přes palubu *j. über Bord werfen*; **3.** h. na sebe šaty *sich in e Kleider werfen, in e Kleider fahren*; **II.** hovor. **1.** **h. se¹** do gala *sich in Gala werfen*; hodil se marod *er meldete sich krank*; **2.** **h. sebou** *sich beeilen* (h.); hod sebou! *mach schnell! spute dich!*; **3.** **h. si** kartičky *ein Spielchen machen*

V hesle dokonavého slovesa najdeme sice podstatná jména ve spojení s *hodit* výhradně v jednotném čísle, což odpovídá pozorování u slovesa *treten*, nicméně jednotné číslo je navzdory očekávání i ve spojení s *házet*. Paralelní korpus tyto překlady v heslové stati *házet* nepotvrdí: *házet míčem* je paralelně s *Ball spielen*⁸², jediný doklad pro *einen Ball werfen* vyjadřuje hypotetickou, opakovatelnou možnost⁸³. SIEB svým překladem *einen Ball, eine Handgranate werfen* v podstatě

⁸¹ Ve významu se překlady obou slovníků však výrazně liší: *ein Auge werfen auf* (LAN) znamená „zajímat se o“, *einen Blick werfen auf* (LING) „dívat se na“.

⁸² a(č): Ach, podívejte se, co to se mnou dělá, já chci házet s míčem, ach! Ach!

a(n): Ach, jetzt seht bloß, was er mir antut, nein, ich will Ball spielen, ah! ah!

b(č): Dvě z nich z jednoho platanu na druhý korkovým míčem házely.

b(n): Zwei von ihnen spielten Federball von einer Platane zur anderen

Doklad s množným číslem v překladu:

c(č): Však se najde nějaká záminka, jak usnout pod smíchem - baldachýnem: budeme si povídat - povídat, jako když se nedbale hází míč - o čempak si například budeme povídat?

c(n): Ja doch, man findet immer einen Grund, im Schutze des Gelächters einzuschlafen: wir werden reden miteinander - reden, so wie man einander Bälle zuwirft -, worüber werden wir denn reden?

⁸³ (č): Můžete si s ní házet jako s míčem, aniž byste ji chytali.

nedovoluje jiný výklad, než že jde o aktuální jednorázový děj⁸⁴. Shodný s dokonavým heslem je také překlad frazému *házet/hodit flintu do žita*. Podle SIEB je tedy *házet/hodit* dokonalá vidová dvojice, jejíž překlad do bezvidového jazyka je pro oba tvary stejný.

Ostatní překlady v heslové stati *házet* nabízí už pojetí jako vícefázový děj, buď je takový význam přímo obsažen v sémantice slovesa (*fuchtern, schaufeln, herumwälzen, zappeln, schleudern*), nebo je podstatné jméno v množném čísle nebo látkové (*Kor⁸⁵, Geld, Sand*). Zajímavé je, že se jednotné číslo ve frazému *jako když hrách na stěnu hází* překládá do němčiny množným číslem.

Vidový rozdíl mezi *hodit* a *házet* není ve slovníkovém zpracování tak jasný jako v případě *kopnout* a *kopat*. Nápadné je, že překlady do němčiny nechaly spíš vyniknout vícefázový význam nedokonavého vidu než jednofázovost nebo ohraničenost dokonavého. Z tohoto hlediska se zdá být význam slovesa *házet* příznakový a význam slovesa *hodit* základní (aspoň německému uživateli se tak jeví). Tomu odpovídá, že se *hodit* (932) vyskytuje v paralelním korpusu třikrát častěji než *házet* (314). Slovníky tento rozdíl ve frekvenci nereflektují. Podle nich tvoří *hodit* a *házet* vidovou dvojici se shodným významem, rozdíly mezi nimi se omezují na užití v určitých kolokacích a frazémech a na význam reflexivního spojení.

Vzhledem k tomu, že SIEB spojuje nedokonavý vid v některých překladech s jednotným číslem a LAN v jednom případě dokonavý vid s množným číslem v německém překladu, nelze na základě slovníkových stati určit významový rozdíl mezi vidovými tvary jako rozdíl vícefázovosti proti jednofázovosti. Našli jsme sice řadu překladů, které tomu nasvědčují, zmíněné příklady však takový výklad vyloučí. Podle InterCorpu je však souvislost mezi číslem podstatného jména a videm slovesa jasná. Dokonavý tvar *hodit* má jen výjimečně u sebe předmět v množném čísle⁸⁶, to dokládá jeho jednofázový význam. Nedokonavý tvar *házet* se s podstatným jménem v jednotném čísle vyskytuje častěji⁸⁷, pro tyto případy by měly slovníky hledat

---

(n): *Man kann sie werfen wie einen Ball, ohne sie aufzufangen.*

⁸⁴ V testu slučitelnosti s časovým určením *Jak dlouho?* jako indikátor nedokonavého významu překlad neobstojí, nelze říct **Er wirft zwei Stunden lang einen Ball*. Případná iterativnost by se musela explicitně vyjádřit, aby věta byla akceptabilná: *Er wirft zwei Stunden lang immer wieder einen Ball*.

⁸⁵ Překlad je stylisticky velmi problematický, ale dělitelnost substance je i tak jasná.

⁸⁶ Jen u 13 z 960 výskytů slovesa *hodit* následuje podstatné jméno v množném čísle (tj. 1,4 %). Podstatné jméno v jednotném čísle následuje u 112 výskytů (11,7 %).

⁸⁷ Podstatné jméno v jednotném čísle stojí po slovese *házet* v 40 případech (z 318, tj. 12,6 %), s množným číslem je 58 výskytů (18,2 %).

překlady, z nichž se vyrozumí opakování nebo zvyklostní význam (tedy např. *Ball spielen* a nikoli *einen Ball werfen*), neboť stejně jako u slovesa *kopat/kopnout* nemůžeme u *házet/hodit* považovat vidové tvary za synonyma.

5.4.1 umwerfen

Třetí sloveso vzorku je konkrétní jako předchozí dvě a patří do stejného významového pole, liší se však tím, že je jasně rezultativní. Sloveso vyjadřuje nejen tělesný pohyb, nýbrž i jeho následek, totiž že předmět, který byl dějem zasažen, po ukončení děje leží na zemi, zatímco předtím, než na něho působil děj, se nacházel ve stojící pozici. Rezultativnost je podle Daneše jádro vidového protikladu. Rezultativní slovesa realizují vidový rozdíl tak, že dokonavý tvar vyjadřuje dosažení výsledku, nedokonavý tvar směřování k němu. Jedná se tedy o jiný poměr než dosud pozorovaný poměr vícestupňovosti a jednofázovosti.

Na základě způsobu slovesného děje očekáváme, že slovesu *umwerfen* odpovídají v češtině dokonavé tvary. Na základě podstaty vidu musíme však počítat i s existencí nedokonavých tvarů.

LAN poskytuje známým způsobem oba vidové tvary k dvěma slovesům, které významově nespecifikuje, informace o valenci, kolokacích nebo oblastech užití chybí stejně jako příklady.

'umwerfen <neprav> porážet <-razit>, převrhovat <-hnout>

LING kopíruje rozdělení hesla v LGDaF, z něhož převezme i první příklad. Významové rozdíly mezi jednotlivými ekvivalenty neuvádí, jen v bodech 2 a 4 podává v závorkách kolokaci. Všechny poskytnuté ekvivalenty a překlady jsou v dokonavém vidu. Podle LING se tedy význam „umwerfen“ realizuje v češtině jako perfektivum tantum.

umwerfen* *Vb* (wirft um, a, o) **1** porazit, srazit, povalit; **ein volles Glas Wein** ~ převrhnout skleničku plnou vína **2** *j-m/sich* přehodit, vzít *komu/si* (svetr ap.) **3** (hovor.) *j-n* rozhodit, porazit, položit *koho*; **Sie wirft so leicht nichts um.** Jen tak něco ji nerozhodí. **4** (hovor.) převrátit, (zcela) změnit (plány ap.), zvrátit (rozhodnutí)

Stejný je závěr ze zpracování hesla *umwerfen* v SIEB. I tento slovník uvádí všechny ekvivalenty a překlady v dokonavém vidu. Heslovou stat' rozděluje jen do

dvou podbodů, v prvním poskytuje konkrétní význam a posledním příkladem i přenesený význam s osobou jako předmět (v LING bod 1 a 3). V druhém bodě se shoduje s bodem 2 v LING, prefix *um-* nemá v tomto případě význam „dolů“, ale znamená „kolem“. Je tedy oprávněné, že SIEB naznačuje oddělením římskými čísly zásadní významový rozdíl. O možnosti spojit sloveso *umwerfen* nejen konkrétními předměty, ale i abstraktními jako plány a rozhodnutí (LING 4), se SIEB nezmiňuje.

umwerfen (a, h. o) **I.** *porazit, povalit, zvrátit, překotit*; einen Eimer, einen Kübel, eine Vase u. *převrhnout (a rozlít) kbelík, vázu*; einen Wagen u. *převrhnout vůz*; expr. ein Tropfen Wein wird dich nicht u. *ta kapka vína tě neporazí!*, *tou kapkou vína se neopiješ!*; **II.** einen Mantel u. *hodit si přes ramena plášť*

Ohledně vidu se zpracování slovesa *umwerfen* v LAN na jedné straně a SIEB a LING na straně druhé výrazně liší. SIEB a LING svým zpracováním dávají za pravdu těm teoretikům, které považují akionsartová slovesa za nepárová. Rezultativnímu způsobu slovesného děje německého slovesa tak odpovídají jen dokonavá slovesa v češtině. Navzdory tomu se LAN přiklání k učebnicové pozici, že naprostá většina českých sloves se vyskytuje ve vidových dvojicích.

5.4.2 porážet/porazit

Všechny slovníky uvádí k *umwerfen* jako první ekvivalent *porazit*, LAN k němu podává i nedokonavý tvar *porážet*. Tento nedokonavý tvar najdeme rovněž jen v LAN v hesláři česko-německé části. SIEB projednává *porážet* ve společném dvojhesle s *porazit*, LING sloveso *porážet* nepřijal do slovníku vůbec, i když se odvozenina *porážecí* v jeho hesláři objeví.

I v LAN se informace k nedokonavému *porážet* omezují na morfologický údaj a odkaz na heslo *porazit*. Podle LAN tvoří *porážet* a *porazit* tedy dokonalou vidovou dvojici ve smyslu Kopečného: překlad do němčiny je naprosto shodný.

poráž|et (3. Pl. *-ejí*) → **porazit**; *~ka f (1c; -žek) Niederlage f; Schlachten n; nucená ~ka Notschlachtung f*

porazit *pf. (-žen)* *umwerfen, zu Boden werfen, umfahren; Gegner schlagen; Vieh schlachten; Baum fällen*

K dokonavému slovesu *porazit* (a přes odkaz i k nedokonavému *porážet*) uvádí LAN tři synonymní ekvivalenty, další tři nesynonymní ekvivalenty jsou od sebe

vymezeny kolokacemi. Ve všech šesti ekvivalentech je jasně zachována rezultativnost. Proto má německý uživatel potíže vysvětlit si specifický význam nedokonavého slovesa. Podle obecného výkladu o významu vidů vyjadřuje nedokonavý tvar děj bez ohledu na ohraničení. Když však takové ohraničení je už součástí základního významu slovesa, nelze k němu nepřihlížet. Zpracování slovesa *porážet/porazit* v LAN nenaznačuje, jak čeština tento rozpor vyřeší.

Vesměs rezultativní jsou i ekvivalenty, které poskytuje LING navíc k těm, jež jsme našli už v LAN. Avšak potíží s interpretací nedokonavého tvarů je uživatel ušetřen, protože LING nedokonavý protějšek k *porazit* neuvádí, sloveso můžeme tedy zařadit jako perfektivum tantum.

porazit dok. **1** (přemoci, zdolat) *besiegen, schlagen**; ~ **na body** nach Punkten schlagen; ▷ ~ *koho na hlavu* aufs Haupt *j-n* schlagen **2** (srazit k zemi) *umstoßen**, *umwerfen**, *umreißen**; ~ **strom** einen Baum schlagen; **Vůz p-l chodce.** Der Wagen hat einen Fußgänger umgefahren. **3** (zabít dobytče) *schlachten, metzgen* (nář.)

Uspořádání heslové statě v LING vychází z významové analýzy českého hesla, jinak by se kolokace *porazit strom* neocitla za ekvivalenty *umstoßen, umwerfen, umreißen*, s nimiž podle německých představ synonymní není. SIEB jí poskytuje vlastní významový bod a v exemplifikaci rozlišuje podle agentu: *vichřice porazila strom* najdeme pod prvním významem *umwerfen, poráželi stromy* pod druhým, který zachycuje činnost dřevorubců. Na tomto příkladu dobře pozorujeme rozdíl mezi strukturací hesla podle významu výchozího slova a strukturací na základě ekvivalentů a výhody druhého způsobu uspořádání.

porazit dok., **porážet** ned. *koho, co I. j., etw. umwerfen (a, h. o), umstoßen (ie, h. o), niederwerfen, über den Haufen rennen (rannte, h. gerannt); zu Boden werfen n. schleudern (h.); zu Falle bringen (brachte, h. gebracht); dav porazil dítě e (Menschen)menge hat ein Kind über den Haufen gerannt, niedergerannt; vůz porazil chodce r Wagen hat einen Fußgänger umgefahren; vichřice porazila strom r Sturm hat einen Baum zu Boden geworfen n. geschleudert; porazil židli er hat den Stuhl umgestoßen, umgeworfen; II. fällen (h.), umhauen (h.), abholzen (h.); porazili kus lesa man holzte, stockte ein Stück Wald ab; poráželi stromy sie fällten Bäume; III. 1. schlagen (u, h. a), besiegen (h.); voj. p. na hlavu aufs Haupt schlagen; p. nepřátele v boji e Feinde im Kampf besiegen; sport. Maďarsko porazilo Rakousko 2 : 1 Ungarn*

schlug Österreich mit zwei zu eins; porazil ho na lopatky er zwang n. legte ihn auf e Schultern; 2. niederwerfen, überwinden (a, h. u); nemoc ho porazila e Krankheit warf ihn nieder, überwand ihn; p. teorii eine Theorie umstoßen, widerlegen; IV. p. dobytek s Vieh (ab)schlachten (h.), metzen (h.); V. poražený 1. niedergeworfen, umgestoßen; gefällt; -ý stůl ein umgestoßener Tisch; -ý strom ein gefällter Baum; 2. (nieder)geschlagen, besiegt; geschlachtet; -ý protivník ein geschlagener, besieger Gegner; -é zvíře ein (ab)geschlachtetes Tier

Vraťme se však k otázce vidu. SIEB tvořením dvojhesla prohlašuje, že se dokonavý a nedokonavý tvar významově neliší. Nicméně v exemplifikaci používá osmkrát *porazit* v minulém čase, jen jednou *porážet*, a čtyřikrát je naznačen zkratkou infinitiv, což musíme hodnotit tak, že oba tvary se mohou v této pozici a s týmž překladem vyskytnout. V prvním významu „umwerfen“ se přitom uplatňuje výhradně dokonavé sloveso. Explicitně užívá nedokonavé sloveso jen příklad pod bodem II. *poráželi stromy*. Jedná se tedy o jediný příklad, který nám zkoumané slovníky k *porážet* vůbec poskytnou (LAN nemá exemplifikaci, LING nemá ani heslo *porážet*). Co znamená, že se v tomto příkladu nedokonavý vid zase spojuje s množným číslem? Je vidový rozdíl i u tohoto rezultativního slovesa rozdíl mezi opakovaným a jednorázovým dějem?

Dokonavé sloveso se spojuje ve všech příkladech s jednotným číslem, jediné ve spojení *p. nepřátele v boji* najdeme příklad pro *porazit* v kombinaci s množným číslem (mohli bychom ještě přiřadit spojení s jménem hromadným *p. dobytek*). Také v německo-českých částech, kde překlady rovněž užívaly dokonavý vid, se objevily výhradně příklady s jednotným číslem.

InterCorp potvrzuje, že německému slovesu *umwerfen* odpovídá v českém textu nedokonavé sloveso *zřítka* a jen, pokud stojí předmět v množném čísle.⁸⁸ Podíváme-

⁸⁸ Z 32 výskytů slovesa *umwerfen* (v neoddělených tvarech) má jeden paralelu s nedokonavým slovesem:

a(n): Barrabas behielt seinen Schwanz ungekürzt, und dieser Schwanz wurde mit der Zeit lang wie ein Golfschläger, der mit unkontrollierbaren Bewegungen das Porzellan von den Tischen wedelte und Stehlampen umwarf.

a(č): Barrabásovi zůstal ocas celý a časem mu vyrostl do délky golfové hole. Při jeho nekontrolovatelných pohybech občas shazoval ze stolů porcelánové nádoby a zvrhal stojací lampy.

V dalším případě je užito obouvidové sloveso, předmět je tady hromadné jméno:

b(n): Sie gehorchte, ohne ein Wort zu sagen, fern der Wut ihres Großvaters und der Gewalttätigkeit der Männer, die auf der Suche nach versteckten Guerilleros, verbotenen Waffen und anderen handgreiflichen Beweisen das Haus durchliefen, Türen einschlugen, mit den Gewehrkolben Schränke ausräumten, Möbel umwarfen, Matratzen aufschlitzten, den Inhalt der Schränke umdrehen, mit Füßen gegen die Wand traten und Befehle brüllten.

li se opačně na výskyt slovesa *porážet*, zjistíme, že bývá spojeno s podstatným jménem v množném čísle, nebo jiným prostředkem je vyjadřován, že děj se opakuje, popř. že je zvyklostný. Najdeme však i jeden doklad, který tuto interpretaci nedovoluje a zdá se odpovídat Danešově definici vidového rozdílu u rezultativ:

(n): „*Das nicht, aber wir schlachten dann einen Schimmel.*

(č): „*To ne, ale porážíme bělouše.*“

Český překlad přítomným tvarem nedokonavého slovesa se nezdá úplně odpovídat německé větě, ve které je děj budoucí (z kontextu vyplývá i v českém překladu význam budoucnosti). Nicméně stačí drobná změna v německé větě, aby dokázala rezultativním slovesem *schlachten* přece vyjádřit aktuální přítomnost: *Wir schlachten gerade einen Schimmel. Wir sind dabei einen Schimmel zu schlachten.* Tyto překlady splňují i Danešovu podmínku, že se s jistotou nevyjadřují o dosažení rezultátu. Německé sloveso *umwerfen* nelze spojit s těmito prostředky označení aktuální přítomnosti, pokud má u sebe předmět v jednotném čísle. Tomu odpovídá, že SIEB pro význam „umwerfen“ uvádí jen dokonavé příklady. Jediný doklad v InterCorp, kde má nedokonavé *porážet* význam „umwerfen“, ho spojí s předmětem v množném čísle, vyjadřuje tedy vícefázový děj.⁸⁹

Nedokonavé *porážet* se podle InterCorpu vyskytuje jen zřídka (14 výskytů oproti 265 výskytům dokonavého *porazit*), vynechání z hesláře v LING je tedy odůvodnitelné, LAN a SIEB naopak svou prezentací vyvolávají dojem, že se oba tvary užívají rovnoměrně. Přes problematičnost údajů o frekvencích by měly slovníky při tak jasném nepoměru mezi oběma protějšky vidové dvojice tuto skutečnost naznačit. SIEB tento požadavek splňuje aspoň částečně výběrem příkladů, v nichž převažuje dokonavý vid. Problematické jsou však i v tomto ohledu příklady se zkráceným infinitivem, které zase předstírají rovnost obou vidů.

---

b(č): *Poslechla je beze slova, na rozdíl od svého dědečka i bez rozrušení, povznesená nad hrubostí těch chlapů, kteří běhali po domě, hledali skryté partyzány, zakázané zbraně a jiné zřejmé důkazy, přičemž ranami pažbou rozbíjeli dveře, vyházeli věci ze skříní a zpřeházeli je, převraceli nábytek, rozřezali matrace, kopali do zdí a řvali rozkazy.*

Najdeme však i jeden doklad s dokonavým slovesem a předmětem v množném čísle:

c(n): *Dort hat offenbar eine andere Bombe ein paar Statuen umgeworfen.*

c(č): *Také tam zřejmě dopadla bomba a pokácela jakési sochy.*

⁸⁹ (č): *Zatímco major četl telegram, vstal generál ze židle, běhal po pokoji, porážel židle a taburetky, křičel: „A přeci ho pověsím!“*

(n): *Während der Major das Telegramm las, erhob sich der General vom Stuhl, lief im Zimmer auf und ab, warf Stühle und Taburets um und schrie: „Und ich werde ihn doch hängen!“*

V případě *porážet/porazit* nepomáhají slovníky německému uživateli pochopit povahu vidového protikladu. Podle InterCorpu se nedokonavý tvar vyskytuje hlavně v kontextech, které vyjadřují opakování nebo zvyk.

6. Návrhy na vylepšení informační nabídky pro nové slovníky

Slovník je umění možného⁹⁰, nemůžeme od něho očekávat všestrannou informaci o vidu. Přesto lze na základě analýze zpracování vidu v několik heslech česko-německých/německo-českých slovníků vyslovovat doporučení, jak by mohly slovníky v otázce vidu lépe vyhovět německému uživateli.

Nabíledni je požadavek, aby se v německo-českých částech uváděly oba vidové protějšky v ekvivalenci. Pozorovali jsme však na příkladu LAN, že zásadní dodržování tohoto principu může rovněž zamlžovat skutečné ekvivalenční poměry. Uvedení nedokonavého vidu jako základní tvar mátló zvlášť u rezultativa *umwerfen*, kde jsme pozorovali v korpusu naprostou převahu dokonavého tvaru. Nedokonavý tvar je v mluvnici považován za bezpříznakový, nicméně lze na pozadí výsledků statistické analýzy korpusových dat doporučit, aby se jako první tvar uvedlo dokonavé sloveso. Převahu nedokonavých tvarů v korpusech způsobuje totiž malá skupina vysoce frekventovaných imperfektiv tantum (být, mít, moci, muset), odečítáme-li výskyty těchto sloves, převažují jak v počtu tvarů, tak v počtu lexémů v češtině perfektivní slovesa⁹¹. Pravděpodobnost, že pořadí tvarů vidové dvojice svede německého uživatele k špatným rozhodnutím, je tedy nižší, pokud stojí na prvním místě dokonavý tvar. Samozřejmostí by mělo být jednoznačné označení vidové hodnoty uvedeného ekvivalentu, buď pořadím, nebo metajazykovým popisem.

Při strukturaci hesel na základě ekvivalentů by měly vidové protějšky vlastně konstituovat samostatné podvýznamy, protože nejsou synonymní, jejich významy se liší o vidový příznak. Tento požadavek naráží však na praktické překážky, jednak je náročný na místo a ohrožuje přehlednost hesla, jednak není vždy možné najít výstižné a krátké překlady vidového rozdílu do němčiny, jak jsme je pozorovali např. u *kopat/kopnout* (*Tritte versetzen/einen Tritt versetzen*). Obecné poučení o povaze vidového rozdílu by však zbytečně přetížilo hesla a je lepší ho podat v příloze, na různé typy vidového poměru (směřování k rezultátu/dosažení rezultátu; vícefázovost/jednofázovost) by se pak dalo odkazovat indexem.

---

⁹⁰ Čermák, s. 246f

⁹¹ Esvan, s. 26n

Pro kolokace a frazeologická spojení potřebuje uživatel rovněž informaci, jestli se vyskytují s oběma vidovými protějšky, nebo jen s jedním. Zásadní uvádění obou vidových tvarů v ustáleném pořadí, jak ho praktikuje LAN, je však málo informativní a zbytečně zabírá místo. Výhodnější bude, když se uvádí spojení v tom vidu, ve kterém se ho užívá častěji, a přidá se krátká informace, jestli je vidový protějšek možný, nejlépe s naznačením frekvence, např. *alles in einen Topf werfen* - házet všechno do jednoho pytle (jen ned.); *die Flinte ins Korn werfen* - hodit flintu do žita (zřídka i ned.).

V česko-německé části ovlivňuje ohled na německého uživatele už makrostrukturu. Je nezbytné, aby se vidové protějšky zpracovaly jako samostatná hesla. Dvojhesla v SIEB sice nebránila nalezení slovesa, protože jednou podmínkou pro jejich tvoření byla abecední blízkost obou tvarů, neumožňují však diferencovat ekvivalenci podle vidu. Souvislost mezi oběma hesly vidové dvojice měla by se vyjasnit vzájemným odkazováním, aspoň pokud má slovník splnit funkce studijního slovníku.

V dekódovacím slovníku by se nemusela uvádět mluvnická charakteristika heslových slov, v případě vidu je ale označení i v česko-německé části nezbytné, protože německý ekvivalent specifický vidový význam často nezachycuje. Metajazykový údaj má v tomto případě funkci upozornit na širší význam ekvivalentu.

Výběr a překlady exemplifikace by měly vidové rozdíly vyjasnit. Větší pozornost než dosud se musí přitom věnovat korelaci slovesného vidu se jmenným číslem a určitým členem. Z vidového hlediska pochybné překlady ve zkoumaných heslech se týkaly této souvislosti (např. LAN: *einen Tritt geben* – kopat <kopnout>; SIEB: *den Speer werfen* – házet oštěpem). Na druhé straně jsou ze všech prostředků vyjádření vidového rozdílu v němčině číslo a člen nejlépe uchopitelné na malé ploše slovníkového hesla.

7. Seznam použité literatury

7.1. Slovníky

- LAN** Langenscheidt Taschenwörterbuch Tschechisch. Tschechisch-Deutsch. Deutsch-Tschechisch. Völlige Neubearbeitung. Herausgegeben von der Langenscheidt-Redaktion. [Bearbeitet von Helgunde Henschel]. Berlin, München: Langenscheidt, 2007
- LING** Lingea velký slovník německo-český a česko-německý. 2. vydání. Brno: Lingea, 2008
- LGDaF** Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das einsprachige Wörterbuch für alle, die Deutsch lernen. Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann (eds.). Berlin, München: Langenscheidt, 2003
- SIEB**
- č-n Siebenschein, Hugo a kol.: Velký česko-německý slovník. Voznice: LEDA, 2006
- n-č Siebenschein, Hugo a kol.: Velký německo-český slovník. Voznice: LEDA, 2006
- SSČ** Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Zpracoval lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český AV ČR. Vydání 2., opravené a doplněné. Praha: Academia, 2000

7.2 Internetové zdroje

(odkazy byly zkontrolovány k 21.7.2010)

Český národní korpus - InterCorp.

Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010.

Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>

Internetová jazyková příručka

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v.v.i.

Dostupný z WWW: <<http://prirucka.ujc.cas.cz>>

canoonet Deutsche Wörterbücher und Grammatik

Canoo Engineering AG

Dostupný z WWW: <<http://www.canoo.net>>

DWDS – Digitales Woerterbuch der deutschen Sprache des 20. Jahrhunderts

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften

Dostupný z WWW: <<http://www.dwds.de>>

7.3 Sekundární literatura

Bielfeldt, Hans Holm: Deutsch-tschechisches Wörterbuch; unter Leitung und Red. Von Prof. Dr. H. Siebenschein; 2 Bde., Praha 1964. Recenze. In: Zeitschrift für Slawistik 11, 1966, s. 101-103

Boková, Eliška: Benutzung von Wörterbüchern und anderen Hilfsmitteln bei der Herübersetzung ins Tschechische. In: Marie Vachková: Beiträge zur bilingualen Lexikographie. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Filozofická fakulta, 2008, s. 117-140

Comrie, Bernard: Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems. Cambridge: Cambridge University Press, 1976

Comrie, Bernard: Some thoughts on the relation between aspect and aktionsart. In: Adrian Barentsen, Youri Poupynin (eds.): Functional Grammar: Aspect and Aspectuality. Tense and Temporality. Essays in honour of Alexander Bondarko. Muenchen: Lincom Europa, 2001, s. 43-50

Čermák, František; **Blatná**, Renata (eds.): Manuál lexikografie. Jinočany: H&H, 1995

Daneš, František: Poznámky k slovesnému vidu z hlediska sémantického. In: Jan Safarewicz (ed.): Opuscula Polono-Slavica. Polska akademia nauk, Instytut języka polskiego. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Ossolineum, 1979, s. 87-94

Duda, Walter: Ein "aktives" russisch-deutsches Wörterbuch für deutschsprachige Benutzer? In: Erika Günther (ed.): Beiträge zur Lexikographie slawischer Sprachen. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, 1986 (Linguistische Studien Reihe A, Arbeitsberichte, 147), s. 9-15

Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 5., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1995

Esvan, François: Vidová morfologie českého slovesa. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007

Hausmann, Franz Josef: Grundprobleme des zweisprachigen Wörterbuchs. In: Hyldgaard-Jensen, Karl; Zettersten, Arne (eds.): Symposium on Lexicography III. Proceedings of the Third International Symposium on Lexicography May 14-16, 1986 at the University of Copenhagen. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1988, s. 137-154

Havránek, Bohuslav; **Jedlička**, Alois: Stručná mluvnice česká. 25., podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Fortuna, 1996

- Helbig, Gerhard; Buscha, Joachim:** Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. 19. Auflage. Leipzig, Berlin, München: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1999
- Hník, Jaromír:** Slovo tvorné, morfoložické, syntakticko-kontextové a lexikálně kontextové protějšky českého vidu v němčině. In: *Studies in Modern Philology II*. Praha: Kabinet cizích jazyků Československé akademie věd, 1976, s. 113-173
- Isačenko, A.V.:** Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. In: *Slovo a slovesnost* 21, 1960, s. 9-16
- Jarošová, Alexandra:** Problems of semantic subdivisions in bilingual dictionary entries. In: *International Journal of Lexikography* 13, 2000, s. 12-28
- Komárek, Miroslav:** Prefixace a slovesný vid (K prefixům prostě vidovým a subsumpci). In: *Slovo a slovesnost* 45, 1984, s. 257-267
- Komárek, Miroslav:** Ke vztahu mezi videm a tzv. způsobu slovesného děje. In: *Čeština – univerzálie a specifika*, 4. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 135-140
- Kopečný, František:** Slovesný vid v češtině. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962 (Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd, Ročník 72 – Sešit 2)
- Krámský, Jiří:** Slovesný vid v angličtině a němčině ve srovnání s češtinou. In: *Cizí jazyk ve škole* 3, 1959, s. 342-352
- Manley, James; Jacobsen, Jane; Pedersen, Viggo Hjørnager:** Telling Lies Efficiently. Terminology and the Microstructure in the Bilingual Dictionary. In: Hyldgaard-Jensen, Karl; Zettersten, Arne (eds.): *Symposium on Lexicography III. Proceedings of the Third International Symposium on Lexicography May 14-16, 1986 at the University of Copenhagen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1988, s. 281-302
- Mluvnice češtiny (2) Tvarosloví.** Miroslav Komárek, Jan Kořenský, Jan Petr, Jarmila Veselková (red.). Praha: Academia, 1986
- Nekula, Marek:** Textové funkce německého členu a českého vidu. In: *Pocta Dušanu Šlosaroví. Sborník k 65. narozeninám*. Boskovice: Albert, 1995, s. 213-222
- Nübler, Norbert:** Vid (vid slovesný, aspekt). In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 527-531
- Povejšil, Jaromír:** Vyjadřování vidu a způsobů slovesného děje v němčině a češtině. In: *Studies in Modern Philology II*. Praha: Kabinet cizích jazyků Československé akademie věd, 1976, s. 91-112

- Povejšil**, Jaromír: Zur Opposition perfektiv – imperfektiv. In: Explizite Beschreibung der Sprache und automatische Textbearbeitung. XIV. Probleme und Perspektiven der Satz und Textforschung. Praha: Matematicko-fyzikální fakulta UK, 1987, s. 27-30
- Příruční mluvnice** češtiny. Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Editoři Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008
- Ščerba**, L.V.: Opyt obščej teorii leksikografii. In: L.V. Ščerba, Jazykovaja sistema i rečevaja dejatel'nost', Leningrad 1974, s. 265-304
- Schmiedtová**, Barbara: Aspekt und Tempus im Deutschen und Tschechischen. Eine vergleichende Studie. In: brücken. Neue Folge 11 Germanistisches Jahrbuch Tschechien – Slowakei 2003, s. 189-220
- Šimečková**, Alena: Zum Informationsangebot deutsch-tschechischer Wörterbücher. In: brücken. Germanistisches Jahrbuch DDR-ČSSR 1986/87, s. 223-233
- Šimečková**, Alena: Bibliographie zum deutsch-tschechischen Sprachvergleich. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1997
- Štícha**, František: Česko-německá srovnávací gramatika. Praha: Argo, 2003
- Uhrová**, Eva; **Uher**, František: Zur Interpretation der Aktionsart im Deutschen und Tschechischen. In: Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik I. Brno: Universita J.E.Purkyně, 1977, s. 45-73
- Vachková**, Marie: Bilinguale Lexikographie und Wörterbuchbenutzung im Fokus. In: Acta Universitatis Carolinae, Philologica 2, 1999, Germanistica Pragensia XV, 2002, s. 85-90
- Vachková**, Marie (ed.): Beiträge zur bilingualen Lexikographie. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Filozofická fakulta, 2008
- Veselý**, Luboš: Testy pro zjišťování vidové hodnoty vidového paradigmatu slovesa (indikátory slovesného vidu). In: Slovo a slovesnost 69, 2008, s. 211-220
- Zu einer Theorie** der zweisprachigen Lexikographie. Überlegungen zu einem neuen russisch-deutschen Wörterbuch. Walter Duda, Maria Frenzel, Egon Wöller, Tatjana Zimmermann. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, 1986 (Linguistische Studien Reihe A, Arbeitsberichte, 142)